

Η θεωρία και η έρευνα της ποιότητας ζωής: Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Μ.Μ. Βοζικάκη*, Λ.Γ. Μπορμπουδάκη**,
Α.Ε. Φιλαλήθης***

Περίληψη

Η έννοια της ποιότητας ζωής, ως σημαντικό στοιχείο της ατομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και ευημερίας, έχει ιστορικά λάβει διαφορετικές ερμηνείες, με τις σύγχρονες προσεγγίσεις της να της προσδίδουν ένα ιδιαίτερος πολυδιάστατο και περίπλοκο περιεχόμενο.

Σήμερα οι ορισμοί της ποιότητας ζωής είναι πολυσχιδείς, καθώς καλύπτουν όλες τις πτυχές της ανθρώπινης ζωής, γεγονός που επιτείνει την αναγκαιότητα οι υπάρχουσες τεχνικές εκτίμησης και μέτρησής της να παρουσιάζουν ολιστικό και περιεκτικό χαρακτήρα και να διέπονται από τις αρχές διαφορετικών επιστημονικών πεδίων.

Παρόλο που η ποιότητα ζωής έχει αναχθεί στο αντικείμενο εκείνο της κοινωνικο-οικονομικής έρευνας που επιτρέπει σε «μάκρο-επίπεδο» την επισήμανση των υφιστάμενων κοινωνικών αναγκών και σε «μίκρο-επίπεδο» την εκτίμηση της αποτελεσματικότητας των αντίστοιχων παρεμβάσεων για την αντιμετώπισή τους, δεν έχει λάβει το απαιτούμενο ενδιαφέρον από την πλευρά των κοινωνικών ερευνητών σε αντίθεση με το ολοένα αυξανόμενο σε επίπεδο ευρωπαϊκών προγραμμάτων και φορέων κοινωνικής πολιτικής.

---

* Η Μ.Μ. Βοζικάκη είναι πτυχιούχος Κοινωνικής Διοίκησης· κατέχει Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης στη Δημόσια Υγεία και Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας στο Τμήμα Ιατρικής του Πανεπιστημίου Κρήτης.

** Η Λ.Γ. Μπορμπουδάκη είναι πτυχιούχος Δημόσιας Διοίκησης· κατέχει Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης στη Δημόσια Υγεία και Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας στο Τμήμα Ιατρικής του Πανεπιστημίου Κρήτης.

*** Ο Α.Ε. Φιλαλήθης είναι αναπληρωτής καθηγητής Κοινωνικής Ιατρικής στο Τμήμα Ιατρικής του Πανεπιστημίου Κρήτης.

1. Εισαγωγή

Η έννοια της ποιότητας ζωής, ως δείκτης της ανθρώπινης ανάπτυξης και ευημερίας, λαμβάνει τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερο επιστημονικό και ερευνητικό ενδιαφέρον, καθώς θεωρείται ότι αντικατοπτρίζει σε σημαντικό βαθμό τις πραγματικές συνθήκες διαβίωσης, αλλά και τις προσλαμβάνουσες υποκειμενικές διαστάσεις των συνθηκών αυτών.

Παρόλο που η έννοια της ποιότητας ζωής έχει περάσει από ποικίλες ιστορικές φάσεις, ώστε να χρησιμοποιείται πλέον ως δείκτης του βαθμού ατομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, δεν φαίνεται να υπάρχει ένας σαφώς καθορισμένος και αποδεκτός ορισμός της, γεγονός που έχει οδηγήσει στην εναλλακτική χρήση του όρου βάσει διαφορετικών αντιλήψεων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται έννοιες, όπως η ευεξία (well-being), το επίπεδο διαβίωσης (level of living), η ικανοποίηση από τη ζωή (global satisfaction) και συγκεκριμένες πτυχές αυτής (domain-specific satisfaction) και η ευτυχία (happiness)¹.

Μεταξύ των παραγόντων που εμφανίζονται να εμπλέκονται περισσότερο στον προσδιορισμό της ποιότητας ζωής περιλαμβάνονται εκείνοι που διέπουν την κοινωνικο-οικονομική δομή και λειτουργία της κοινωνίας, το υπάρχον οικονομικο-πολιτικό, ψυχο-κοινωνικό και πολιτισμικό υπόβαθρο, την περιβαλλοντική και γεωφυσική δομή, τη δημογραφική κατάσταση και την πρόσβαση σε υγειονομικούς και ιατρικούς πόρους².

Ενώ, όσον αφορά τους παράγοντες εκείνους που συμβάλλουν στη γενικότερη ευτυχία και ικανοποίηση που αντλεί ένα άτομο από τη ζωή του, η οποία και εκλαμβάνεται ως δείκτης της ατομικής του ευεξίας και ευημερίας, αυτοί καλύπτουν ένα ευρύ πλέγμα εκφάνσεων της προσωπικής και κοινωνικής ζωής, καθώς περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων³:

- Το επίπεδο σωματικής και ψυχο-συναισθηματικής υγείας.
- Τις συνθήκες διαβίωσης και την οικονομική ευημερία.
- Την εκπαίδευση και τη γενικότερη προσωπική ανάπτυξη.
- Τις οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις.
- Την κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών και την πρόσβαση σε δημόσιους πόρους και θεσμούς, όπως η υγειονομική φροντίδα και οι οικογενειακές και στεγαστικές παροχές.

Σκοπός της παρούσας βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι α-

κριβώς η παρουσίαση των παραγόντων και των συνισταμένων εκείνων που εμφανίζονται να συμβάλουν περισσότερο στη διαμόρφωση της ποιότητας ζωής στα πλαίσια των θεωρητικών και ερευνητικών προσεγγίσεων που έχουν ιστορικά αναπτυχθεί αναφορικά με την εκτίμηση της ανθρώπινης ευημερίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και η αποτύπωση της υφιστάμενης πραγματικότητας σχετικά με τις αντίστοιχες προσπάθειες ως προς τη διερεύνηση της ποιότητας ζωής συγκεκριμένων και μη ομάδων του πληθυσμού, οι οποίες εμφανίζονται ιδιαίτερα έντονες αναφορικά με τη συγκριτική αξιολόγηση των αντικειμενικών και υποκειμενικών της διαστάσεων στις διαφορετικές περιφέρειες της Ευρώπης. Εν κατακλείδι, το γεγονός ότι το αντίστοιχο ερευνητικό και επιστημονικό ενδιαφέρον σε εθνικό επίπεδο καταγράφεται σχετικά περιορισμένο και μονοδιάστατο, επιβεβαιώνει την αναγκαιότητα ανάδειξης των εκφάνσεων εκείνων της ανθρώπινης ευημερίας που χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης και αποσαφήνισης.

2. Ιστορική εξέλιξη

Η επίτευξη μιας καλής και ευημερούσας ζωής, του ευ ζην, που κατά τον Αριστοτέλη προϋποθέτει, ως τελικός σκοπός στη ζωή του ανθρώπου, την αξιοποίηση του πλήρους δυναμικού των ίδιων των ατόμων, αντικατοπτρίζει το ενδιαφέρον των αρχαίων ελληνικών φιλοσόφων για την έννοια της ποιότητας ζωής και της ευδαιμονίας⁴. Αντίθετα, η αρετή του περιορισμού των προσωπικών επιθυμιών, η ίση κατανομή των πόρων και η επικράτηση της ηθικής αποτελούσαν για τους δυτικούς φιλοσόφους απαραίτητα συστατικά για την επίτευξη μιας «καλής κοινωνίας»⁵.

Μάλιστα, οι δύο αντικρουόμενες παραδοσιακές προσεγγίσεις της ποιότητας ζωής είχαν στο επίκεντρο, η ατομικιστική το άτομο και την προσωπική του ανάπτυξη, μέσω της ικανοποίησης επιθυμιών και στόχων και η υπερβατική το κοινωνικό σύνολο, σε όρους αλληλεγγύης και περιορισμού του προσωπικού καλού έναντι του συλλογικού⁶.

Από τότε η έννοια της ποιότητας ζωής έχει περάσει από ποικίλες ιστορικές φάσεις κατά τις οποίες έχει λάβει πολυδιάστατες ερμηνείες. Ήδη από τη δεκαετία του '60 η λεγόμενη κίνηση των κοινωνικών δεικτών (social indicators movement) αποτέλεσε το έναυσμα για την ανάδυση μιας κοινωνικής θεωρίας για την ποιότη-

τα ζωής και την ανάπτυξη και την εφαρμογή αντίστοιχων δεικτών ως μεθοδολογικών εργαλείων μέτρησης και αξιολόγησής της⁷. Στην πολιτική το κίνημα αυτό των κοινωνικών δεικτών αναπτύχθηκε υπό την περιρρέουσα πεποίθηση της περιόδου εκείνης αναφορικά με την αναποτελεσματικότητα των οικονομικών δεικτών ως προς την απεικόνιση των ουσιαστικών προσδιοριστικών παραγόντων της ποιότητας ζωής⁸.

Οι αρχικές προσπάθειες των επιστημόνων ως προς τη συνεισφορά στο παραπάνω κίνημα της κοινωνικής αναφοράς (social reporting movement), οι οποίες χαρακτηρίζονται από σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τον προσδιορισμό των κατάλληλων δεικτών εκτίμησης της ανθρώπινης ευημερίας, διέπονται από δύο βασικές θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις:

- Τη Σκανδιναβική (Scandinavian Level of Living Approach) που αναδύεται στα μέσα της δεκαετίας του '60 και προσεγγίζει την ποιότητα ζωής ως το αποτέλεσμα των ατομικών υλικών συνθηκών ύπαρξης και της συνακόλουθης σχετιζόμενης με τις συνθήκες αυτές ικανοποίησης⁹. Η κοινωνικο-πολιτική αυτή προσέγγιση χαρακτηρίζεται αρχικά κυρίως από τη διερεύνηση της κατανομής του οικονομικού πλούτου, ενώ εμπλουτίζεται μετέπειτα και με μη οικονομικές πτυχές των ατομικών συνθηκών διαβίωσης, προσλαμβάνοντας την ανθρώπινη ευημερία ως το αποτέλεσμα της δυνατότητας άσκησης ελέγχου πάνω σε υλικά και μη κοινωνικο-οικονομικά αγαθά¹⁰.
- Την προσέγγιση των υποκειμενικών κοινωνικών δεικτών (American Quality of Life Approach) που εισάγεται στην Αμερικανική πολιτική και επιστημονική σκέψη και έρευνα την ίδια περίπου περίοδο και εξετάζει την ανθρώπινη ευημερία, ατομική ή κοινωνική, ως την επισώρευση όχι μόνο αντικειμενικών, αλλά και ψυχο-συναισθηματικών αγαθών και πόρων¹¹. Η ψυχο-κοινωνική αυτή προσέγγιση της υποκειμενικής ευεξίας, αναδεικνύει την εσωτερική διάσταση της έννοιας της ποιότητας ζωής και τον ολιστικό χαρακτήρα αυτής, καθώς την εξετάζει από υποκειμενική σκοπιά, ερευνώντας ζητήματα τα οποία αντανάκλωνται στις προσωπικές αντιλήψεις, σκέψεις, απόψεις και συναισθήματα, όπως η ευτυχία και η ικανοποίηση από τη ζωή και από συγκεκριμένες πτυχές αυτής¹².

Στην αμερικανική κοινωνία ο ορισμός και η μέτρηση της ποιότητας ζωής και η διερεύνηση των τεχνικών για την ανάπτυξη πο-

λιτικών βασισμένων στην αντίληψη ότι η επιδίωξη της ποιότητας ζωής συνιστά δημόσιο ζήτημα αναδεικνύονται από τα μέσα της δεκαετίας του '60 σε αντικείμενα μείζονος σημασίας των κοινωνιολογικών και φιλοσοφικών συζητήσεων¹³. Τη δεκαετία αυτή, παρά τη σημαντική οικονομική ανάπτυξη, οι Ηνωμένες Πολιτείες βιώνουν μια γενικότερη πτώση της ποιότητας ζωής που αποδίδεται κυρίως στα αυξημένα ποσοστά εγκληματικότητας και δημόσιας αναταραχής¹⁴. Είναι ακριβώς αυτό το αντιφατικό γεγονός που εγείρει ζητήματα αναφορικά με το κατά πόσο η οικονομική ανάπτυξη αυτή καθ' αυτή μπορεί να αποτελέσει επαρκή δείκτη της ποιότητας ζωής και σηματοδοτεί την προσφυγή των ερευνητών σε κοινωνικούς δείκτες για την απεικόνισή της.

Μάλιστα, την αμέσως επόμενη δεκαετία του '70 τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας αρχίζουν να αναδεικνύουν τη σπουδαιότητα ψυχολογικών και άλλων υποκειμενικών δεικτών στην αποτύπωση της ποιότητας ζωής¹⁵.

Ως αποτέλεσμα, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) σε μια προσπάθεια υιοθέτησης ενός καθολικού ορισμού για την ποιότητα ζωής προτείνει στα τέλη της δεκαετίας του '70 τη χρήση του όρου «social well-being», ως το άθροισμα της ευημερίας μιας ομάδας ατόμων και του όρου «societal well-being», ως δείκτης αξιολόγησης των θεσμικών δομών μιας κοινωνίας¹⁶. Οι δείκτες μέτρησης των συνθηκών που διέπουν το κοινωνικό γίνεσθαι ενός ατόμου σ' ένα δεδομένο πολιτισμικό και γεωγραφικό περιβάλλον, εκφράζοντας ακριβώς τον όρο «societal well-being», συνίστανται σε αντικειμενικούς δείκτες, όπως¹⁷:

- Η βρεφική θνησιμότητα, η αναλογία γιατρών ανά κάτοικο και το προσδόκιμο επιβίωσης, από τη σκοπιά της υγειονομικής φροντίδας.
- Τα ποσοστά αυτοκτονιών, η αναλογία αστυνομικής δύναμης ανά κάτοικο και τα ποσοστά κακοποίησης, υπό το πρίσμα της σχετιζόμενης με την εγκληματικότητα ποιότητας ζωής.
- Ο βαθμός προάσπισης των ανθρώπινων δικαιωμάτων και τα επίπεδα εκπαίδευσης και οικονομικής ευημερίας, ως μετρήσεις της γενικότερης κοινωνικής ανάπτυξης.

Επίσης, από τα μέσα της δεκαετίας του '80 ο ΟΟΣΑ προωθεί στα πλαίσια του Αναπτυξιακού του Προγράμματος για τους Κοινωνικούς Δείκτες (The OECD Social Indicator Development Programme) την εισαγωγή μιας σειράς δεικτών εκτίμησης της κοινωνικής ανάπτυξης οι οποίοι είναι ιδιαίτερα περιεκτικοί, καθώς καλύ-

πουν ζητήματα αναφορικά με τις συνθήκες διαβίωσης, την ισότητα των ευκαιριών, τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, την κοινωνική ενσωμάτωση και συνοχή και διέπουν τους παρακάτω τομείς της κοινωνικής ζωής¹⁸:

- Την υγεία, τη διάρκεια ζωής και τη διαγωγή μιας υγιούς ζωής.
- Την παιδεία και τη μόρφωση.
- Την απασχόληση, τη διαθεσιμότητα αυτής και την ποιότητα των συνθηκών εργασίας.
- Τον ελεύθερο χρόνο και τη χρήση αυτού.
- Τον έλεγχο στην πρόσβαση και παροχή εισοδηματικών και άλλων υλικών αγαθών και πόρων.
- Το φυσικό περιβάλλον και τις συνθήκες στέγασης.
- Το κοινωνικό περιβάλλον και το βαθμό κοινωνικής συνοχής.
- Την προσωπική ασφάλεια και την αντικειμενική και υποκειμενική αίσθηση αυτής.

Τέλος, οι σύγχρονοι δείκτες που απαντώνται στα κείμενα του Οργανισμού, πέρα από εκείνους που αφορούν στην κοινωνικο-οικονομική απόδοση σε «μάκρο-επίπεδο», ταξινομούνται βάσει των στόχων των σύγχρονων κοινωνικών πολιτικών για την αυτο-ολοκλήρωση των ατόμων και τη βελτίωση του επιπέδου υγείας τους, τη διασφάλιση της ισότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης και εν πολλοίς την προαγωγή της έννοιας της κοινωνικής ποιότητας ζωής (social quality of life)¹⁹.

3. Θεωρητικές - εννοιολογικές προσεγγίσεις

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η δεύτερη προσέγγιση της ανθρώπινης ευημερίας βασίστηκε στην αντίληψη ότι η προσωπική αίσθηση αυτής συνιστά μια πολύ περισσότερο περίπλοκη και πολλαπλών διαστάσεων έννοια από ό,τι αυτή που εκτιμάται βάσει των περιγραφικών κοινωνικών δεικτών που στηρίζονται στις εξωγενείς συνθήκες στη ζωή ενός ατόμου. Είναι η περίοδος κατά την οποία οι ερευνητές αρχίζουν να συνειδητοποιούν την ατελή σχέση μεταξύ των αντικειμενικών συνθηκών ζωής και της ανθρώπινης ευημερίας και τη σπουδαιότητα της άμεσης εκτίμησης των υποκειμενικών εμπειρικών εκείνων στοιχείων που τη συνθέτουν²⁰.

Ως αποτέλεσμα, πολλοί είναι πλέον οι ερευνητές εκείνοι που προσδιορίζουν την ποιότητα ζωής ως μια προσωπικά βιώμενη α-

ντίληψη, την οποία και ερμηνεύουν σε όρους ευτυχίας και ικανοποίησης από τη ζωή²¹, ενώ ο καθορισμός της αντίληψης και μέτρησής της από ιατρική σκοπιά βασίζεται στη διερεύνηση της συμπτωματολογίας συγκεκριμένων νόσων και των πτυχών εκείνων που επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα από τις ιατρικές παρεμβάσεις^{22, 23}.

Ο Schalock (2000) επιχειρώντας να περιγράψει την έννοια της ποιότητας ζωής, έτσι όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τη σκοπιά των κοινωνικών επιστημών, υποστηρίζει ότι αυτή προσλαμβάνεται ως²⁴:

- Μια ευαίσθητη έννοια που παρέχει μια αίσθηση αναφοράς και καθοδήγησης από ατομική σκοπιά.
- Ένα ζήτημα που διασφαλίζει το απαραίτητο πλαίσιο αναφοράς για τη σύλληψη, τη μέτρηση και την εφαρμογή παραμέτρων που εμπλέκονται στον προσδιορισμό της.
- Μια κοινωνική κατασκευή που χρησιμοποιείται ως κατευθυντήρια αρχή για την ενίσχυση της ατομικής ευεξίας και την ενδυνάμωση της συνέργιας διαφορετικών φορέων και πολιτικών για την επίτευξη των αναγκαίων κοινοτικών και κοινωνικών αλλαγών.

Τα παραπάνω φαίνεται να έρχονται σε συμφωνία με τα συμπεράσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε από την Haas (1999)¹⁵, με σκοπό την εννοιολογική ανάλυση (concept analysis) της ποιότητας ζωής, έτσι όπως αυτή έχει χρησιμοποιηθεί στα πλαίσια θεωρητικών και εμπειρικών εργασιών, σύμφωνα με τα οποία πέντε φαίνεται να είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που διέπουν τους ορισμούς και τις χρήσεις του όρου:

- Η ποιότητα ζωής αποτελεί αξιολόγηση των ατομικών συνθηκών ζωής.
- Πρόκειται για μια έννοια που λαμβάνει περίπλοκες και πολύπλευρες διαστάσεις.
- Βασίζεται σε προσωπικές αξίες και μεταβάλλεται βάσει του περιβάλλοντος εντός του οποίου επιχειρείται η μέτρησή της, γεγονός που της προσδίδει έναν ιδιαίτερος δυναμικό χαρακτήρα.
- Στην εκτίμησή της εμπλέκονται, τόσο υποκειμενικοί, όσο και αντικειμενικοί παράγοντες.
- Η μέτρησή της λαμβάνει μεγαλύτερη αξιοπιστία όταν βασίζεται σε υποκειμενικούς δείκτες, έτσι όπως αυτοί κατασκευάζονται από άτομα ικανά να προβούν στην αξιολόγηση των προσωπικών συνθηκών ύπαρξής τους.

Όπως έχει χαρακτηριστικά τονίσει ο Birnbacher (1999)⁸ η έννοια της ποιότητας ζωής «εμπεριέχει τόσες πολλές διαφορετικές πραγματείες και στοχεύει στο να εκπληρώσει τόσες διαφορετικές λειτουργίες ώστε να καθίσταται αδύνατη η κατασκευή ενός μοναδικού και σαφώς προσδιορισμένου ορισμού της». Ωστόσο σε γενικές γραμμές οι υπάρχουσες προσεγγίσεις αναφορικά με την ποιότητα ζωής διέπονται από τις εξής αντιλήψεις:

- Στην έννοια της ποιότητας ζωής ενσωματώνονται όλες οι διαστάσεις του κοινωνικού και ψυχολογικού γίνεσθαι και της σχετιζόμενης μ' αυτό ευημερίας²⁵.
- Η ποιότητα ζωής συνιστά μεταβλητή των κοινωνικών δεικτών προσδίδοντας σ' αυτούς, τόσο αντικειμενικό, όσο και υποκειμενικό χαρακτήρα²⁶ και ως εκ τούτου εμπερικλείει, αφενός τους αντικειμενικούς δείκτες της κοινωνικής ανάπτυξης και αφετέρου τους υποκειμενικούς της ψυχο-συναισθηματικής ευεξίας²⁷.
- Οι κοινωνικοί δείκτες και η υποκειμενική ευημερία συνιστούν δύο ευδιάκριτες έννοιες με διαφορετικό, αλλά έντονα αλληλοεπιδρώμενο περιεχόμενο²⁸.
- Η προσωπική αντίληψη ενός ατόμου αναφορικά με την προσωπική του ανάπτυξη, η οποία καθορίζεται σε σημαντικό βαθμό από τη σωματική, συναισθηματική και ψυχο-κοινωνική του υγεία, αντανακλά σε σημαντικό βαθμό και την ποιότητα ζωής του²⁹.
- Η υποκειμενική, αναφερόμενη και ως ικανοποίηση από τη ζωή, ευτυχία ή ευεξία, διαχωρίζεται από την αντικειμενική διάσταση της ποιότητας ζωής, αλλά βρίσκεται σε σημαντική αλληλεπίδραση μ' αυτήν³⁰.

4. Οικονομικές, κοινωνιολογικές και ψυχολογικές πτυχές

Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι η ποιότητα ζωής συνίσταται σε μια έννοια πολυπαραγοντικού και πολύπλευρου χαρακτήρα, η οποία ενσωματώνει διαφορετικές διαστάσεις της καθημερινής ζωής, «μάκρο-κοινωνικές» και «μίκρο-ατομικές» με έντονα αλληλοεπιδρώμενο αντικειμενικό και υποκειμενικό χαρακτήρα³¹, ενώ η αξιολόγηση της διαφοροποιείται βάσει του κοινωνικού και πολιτισμικού γίνεσθαι στα πλαίσια του οποίου αυτή πραγματοποιείται.

Επίσης, η έννοια της ποιότητας ζωής υπόκειται σε διαφορετι-

κές αντικειμενικές και υποκειμενικές μετρήσεις και λαμβάνει διαφορετικές ερμηνείες βάσει του επιστημονικού πεδίου του οποίου καθίσταται αντικείμενο διερεύνησης, γεγονός που καταδεικνύει τον πολυδιάστατο και αλληλοεπιδρώμενο χαρακτήρα των οικονομικών, κοινωνιολογικών, ψυχολογικών και ιατρικών παραγόντων που συνυφαίνονται στον προσδιορισμό και την αξιολόγησή της.

4.1. Η οικονομική προσέγγιση της ποιότητας ζωής

Σε μια εποχή κατά την οποία οι υψηλοί ρυθμοί εκβιομηχάνισης μεταβάλλουν σημαντικά τον τρόπο ζωής και τις αξίες της σύγχρονης κοινωνίας, η επιστημονική γνώση αναφορικά με την ανθρώπινη ευημερία αναδεικνύεται καίριας σημασίας στον προσδιορισμό της βαρύτητας του υλικού πλούτου στην απόκτηση μιας επιθυμητής ποιότητας ζωής.

Η απορρέουσα από την προσέγγιση των αντικειμενικών δεικτών αντίληψη της ποιότητας ζωής από οικονομική σκοπιά χαρακτηρίζεται κυρίως από την προσπάθεια αναγωγής του επιπέδου κατοχής και διάθεσης υλικών πόρων και αγαθών σε παράγοντα κλειδί αναφορικά με τον προσδιορισμό μιας σειράς καταστάσεων και αποτελεσμάτων που σχετίζονται με τις αντικειμενικές και υποκειμενικές συνθήκες της καθημερινής ζωής.

Συγκεκριμένα, οι εκφραστές της οικονομικής θεωρίας υποστηρίζουν ότι τα άτομα λογικά κατανέμουν τους διαθέσιμους πόρους τους προκειμένου να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητα ή την ικανοποίησή τους και προχωρώντας ακόμη παραπέρα επιχειρούν να ενσωματώσουν την έννοια της ποιότητας ζωής στο γενικότερο πλαίσιο της θεωρίας παραγωγής της παραδοσιακής μικροοικονομικής ανάλυσης, προβάλλοντας το οικονομικό πρόβλημα ως τη μεγιστοποίηση της ποιότητας ζωής με δεδομένους τους διαθέσιμους πόρους, το χρόνο και τις συνθήκες³². Στα πλαίσια της θεωρίας αυτής ως βασικές διαστάσεις της οικονομικής ευημερίας λαμβάνονται³³:

- Οι κατά κεφαλήν καταναλωτικές ροές.
- Η καθαρή συσσώρευση των κεφαλαίων των παραγωγικών πόρων της οικονομίας.
- Η διανομή του εισοδήματος, τα ποσοστά φτώχειας και οικονομικών ανισοτήτων.
- Η οικονομική ανασφάλεια.

Σύμφωνα με τους Heylighen et al. (2000a) η μηχανιστική αυτή

προσέγγιση της ποιότητας ζωής από οικονομική σκοπιά, που αποτελεί και τη βάση των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών, συνεπάγεται³⁴:

- Τον περιορισμό της έννοιας της ανάπτυξης στην υλική ευημερία, τη συσσώρευση της γνώσης ή το συνδυασμό αυτών και άλλων αντικειμενικών μετρήσεων.
- Τη συνακόλουθη ανάπτυξη ερωτημάτων σχετικά με το αν αυτοί οι υπεραπλουστευτικοί δείκτες εκτίμησης της ποιότητας ζωής είναι αντιπροσωπευτικοί της γενικότερης ανάπτυξης, έτσι όπως αυτή αξιολογείται από τα ίδια τα άτομα.

Οι ίδιοι συγγραφείς στο πρώτο αυτό μέρος της εργασίας τους θέτοντας ερωτηματικά αναφορικά με τη σχέση μεταξύ Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος και ανάπτυξης, δεδομένης της άνιση κατανομής του πλούτου και συνακόλουθα με τη χρησιμότητα της άντλησης καθολικών προτύπων ανάπτυξης βασισμένων σε αντικειμενικές εκτιμήσεις, προσδιορίζουν την ανάπτυξη ως την υποκειμενικά βιωμένη ποιότητα ζωής. Αντίθετα, στο δεύτερο μέρος της εργασίας τους³⁵, ορίζοντας την ποιότητα ζωής ως την προέκταση της «βιολογικής» υγείας στην εκάστοτε ανθρώπινη κατάσταση, υποστηρίζουν ότι:

- Η ποιότητα ζωής διαμορφώνεται υπό την επίδραση των προσωπικών βιωμάτων αναφορικά με τις αντικειμενικές και μη ψυχο-σωματικές και κοινωνικές συνθήκες ύπαρξης.
- Τα απορρέοντα από τα βιώματα αυτά συσσωρευμένα συναισθήματα ευχαρίστησης ή δυσαρέσκειας ουσιαστικά αντιπροσωπεύουν το βαθμό στον οποίο οι «βιολογικά κληρονομούμενες» ανάγκες πραγματώνονται.
- Η ικανοποίηση των αναγκών αυτών επενεργεί ως κίνητρο για τη μεγιστοποίηση της προσωπικής ευεξίας και ευημερίας.

Επομένως, η δυναμική αυτή της προσέγγισης της ποιότητας ζωής από οικονομική σκοπιά έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι η οικονομική θέση, όπως αυτή προσδιορίζεται από την κατοχή υλικών πόρων, προσδιορίζει σε σημαντικό βαθμό την ικανοποίηση που αντλούν τα άτομα από διάφορες πτυχές της καθημερινής τους ζωής και το βαθμό επίτευξης προσωπικών στόχων και επιδιώξεων, αλλά και τη δυνατότητα απορρόφησης θεσμικών αγαθών και δικαιωμάτων που βελτιώνουν την κοινωνική τους θέση και προάγουν την ψυχο-συναισθηματική τους υγεία.

Μάλιστα, ο Sirgy (1998)³⁶ επιδιώκοντας να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας θεωρίας σχετικά με τον υλισμό αναφέρει ότι η ποιότητα ζωής, έτσι όπως αυτή προσδιορίζεται βάσει της ικανοποίησης που λαμβάνουν τα άτομα από τη ζωή τους, καθορίζεται μερικώς και από την αντίστοιχη ικανοποίηση σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης, έτσι όπως αυτή με τη σειρά της οριοθετείται από τις προσδοκίες και τους στόχους των ίδιων των ατόμων για την προσωπική τους ευημερία.

Σχετικές μελέτες φαίνεται να υποδεικνύουν την αρνητική σχέση μεταξύ υλισμού και ποιότητας ζωής, δεδομένου ότι άτομα που αποδίδουν υπερβολική σημασία στην απόκτηση υλικών πόρων φαίνεται να βιώνουν χαμηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από το βιοτικό τους επίπεδο και συνακόλουθα χαμηλότερη ποιότητα ζωής³⁷.

Τα παραπάνω έρχονται σε συμφωνία με την αντίληψη που έχει διατυπωθεί³⁸ ότι αντίθετα με το νεοκλασικό μοντέλο, τα άτομα δεν προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητά τους βάσει των επιπέδων κατανάλωσης, αλλά βιώνουν την ευχαρίστηση κάνοντας πράγματα που θεωρούνται επιθυμητά και βάσει των προτύπων της τοπικής κοινωνίας, γεγονός που αναδεικνύει και το ρόλο του κοινωνικού περιβάλλοντος αυτού καθ' αυτού στην αντίληψη της προσωπικής ευεξίας.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Easterly (1999), παρόλο που οι πρώτοι οικονομολόγοι που ασχολήθηκαν με ζητήματα ανάπτυξης ήταν αισιόδοξοι αναφορικά με τη συμβολή της οικονομικής ευμάρειας στη βελτίωση των κοινωνικών δεικτών, όπως το επίπεδο υγείας και η συμμετοχή στην εκπαίδευση, η δεύτερη γενιά αντικρούει τις απόψεις αυτές φέρνοντας στο προσκήνιο το ζήτημα της μη συνάφειας μεταξύ της ανόδου του κατά κεφαλήν εισοδήματος και της αυτοαναφερόμενης ευτυχίας και ποιότητας ζωής.

Η παραπάνω άποψη συνάδει με τα αποτελέσματα μελετών που υποδεικνύουν την αναγκαιότητα³⁹:

- Αξιολόγησης των άμεσων και έμμεσων συνθηκών διαβίωσης μέσω των οποίων εξωτερικές εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής μπορεί να επηρεάζουν την προσωπική ευεξία.
- Μέτρησης των αντικειμενικών διαστάσεων της ποιότητας ζωής, όπως αυτές των εκπαιδευτικών επιτευγμάτων, του επαγγελματικού επιπέδου, του εισοδήματος, του επιπέδου υγείας, των οικογενειακών και κοινωνικών δικτύων και των υποκειμενικά βιωμένων που αντιπροσωπεύουν την ψυχο-κοινωνική προσέγγιση της ποιότητας ζωής.

Ωστόσο, αν και έχει ασκηθεί σημαντική κριτική αναφορικά με τη χρησιμότητα των απόλυτων δεικτών, των αντιπροσωπευτικών των συνθηκών διαβίωσης, λόγω του περιορισμένου βαθμού συσχέτισής τους με τη γενικότερη ποιότητα ζωής, ορίζοντας την ποιότητα ζωής ως το άθροισμα υποκειμενικών και αντικειμενικών παραγόντων η συσχέτιση αυτή αποδεικνύεται καθ' όλα ασήμαντη. Το γεγονός αυτό πρακτικά σημαίνει ότι παρόλο που βελτιώσεις αντικειμενικών δεικτών συνυφαίνονται με αντίστοιχες βελτιώσεις στην ποιότητα ζωής, η επίδραση των υποκειμενικών αντιλήψεων και εμπειριών των ατόμων μπορεί να επιφέρει σημαντικές αλλοιώσεις στην παραπάνω σχέση, αλλά και το αντίστροφο.

Άλλωστε, θεωρίες σχετικά με τις ανάγκες και τις επιθυμίες των ατόμων και τους παράγοντες που τις προσδιορίζουν, όπως αυτές της υποκίνησης του Η. Maslow⁴⁰ και των προσδοκιών του V. Vroom⁴¹, αναδεικνύουν ως προϋπόθεση για την ικανοποίηση υποκειμενικών αναγκών προσωπικής ανάπτυξης, κοινωνικής αναγνώρισης και αυτο-ολοκλήρωσης, την κάλυψη των φυσιολογικών και τονίζουν τη σπουδαιότητα της πραγμάτωσης των προσωπικών προσδοκιών στην επιδίωξη ενός υψηλού επιπέδου ποιότητας ζωής.

4.2. Η κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση της ποιότητας ζωής

Η ποιότητα ζωής που ως επιστημονικό και ερευνητικό πεδίο εισάγεται στις κοινωνικές επιστήμες, αλλά και την πολιτική στις αρχές της δεκαετίας του '70, ως αντίδοτο στην επικράτηση των καθαρά οικονομικών δεικτών του κράτους πρόνοιας, έγκειται από κοινωνιολογική σκοπιά στην περιεκτική εκτίμηση του αθροίσματος υποκειμενικών και αντικειμενικών πτυχών της ανθρώπινης ύπαρξης, καθώς αφορά στην αξιολόγηση των αντικειμενικών πόρων και των υποκειμενικών αντιλήψεων των ίδιων των ατόμων γι' αυτούς⁴².

Επομένως, η κοινωνιολογική αυτή προσέγγιση αντιμετωπίζει την ποιότητα ζωής ως το άθροισμα οικονομικών και μη πτυχών της καθημερινής ζωής, με αντικειμενικό και υποκειμενικό χαρακτήρα, υιοθετώντας για την αξιολόγησή της τις αρχές, τόσο της κοινωνικο-πολιτικής προσέγγισης των αντικειμενικών κοινωνικών δεικτών εκτίμησης των συνθηκών διαβίωσης, όσο και εκείνες της ψυχο-κοινωνικής που προβάλλουν την προσφυγή στους δείκτες που αποτυπώνουν την υποκειμενικά βιώμενη ευημερία ως προϋπόθεση για την περιεκτική εκτίμηση της ποιότητας ζωής.

Χαρακτηριστική ως προς αυτό είναι η προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς την κατασκευή ενός μοντέλου ικανού αφενός, να αποτυπώσει την ποιότητα ζωής των Ευρωπαίων πολιτών, από αντικειμενική και υποκειμενική σκοπιά και αφετέρου, να συμβάλλει στην προαγωγή των καθημερινών συνθηκών διαβίωσης τους, αποτελώντας βάση για το σχεδιασμό και την υλοποίηση αποτελεσματικών κοινωνικών πολιτικών σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο⁴³.

Η προσπάθεια αυτή εν πολλοίς αντικατοπτρίζεται στην ανάπτυξη της έννοιας της κοινωνικής ποιότητας ζωής, η οποία:

- Αναδεικνύεται ολοένα και περισσότερο «ως δείκτης του βαθμού συμμετοχής των Ευρωπαίων πολιτών στην κοινωνική και οικονομική ζωή υπό συνθήκες που προάγουν την ατομική ευεξία και ανάπτυξη»⁴⁴.
- Εμπεριέχει πολύπλευρες αλληλοεπιδρώμενες και αλληλοσυμπληρούμενες διαστάσεις (πίνακας 1), αντιπροσωπεύοντας έναν περισσότερο πολυδιάστατο δείκτη απ' αυτόν της αντικειμενικά και υποκειμενικά βιωμένης ποιότητας ζωής⁴⁵.
- Είναι περιεκτική, καθώς αντανakλά ποικίλες σκοπιές της ποιότητας ζωής του ευρύτερου κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος ενός ατόμου, σε αντίθεση με την έννοια της ποιότητας ζωής γενικά η οποία αναφέρεται κυρίως στους παράγοντες εκείνους που την προσδιορίζουν σε ατομικό επίπεδο⁴⁶.
- Προσανατολίζεται κυρίως στις ακολουθούμενες κοινωνικές πολιτικές, δράσεις και παρεμβάσεις σε επίπεδο θεσμών, φορέων και ατόμων για την κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών και προσδοκιών⁴⁷.

Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική ποιότητα ζωής έχει αναχθεί σε τρίτο πυλώνα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου και συνακόλουθα σ' έναν από τους κεντρικούς άξονες της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής (σχήμα 1)⁴⁸, καθώς γύρω από την έννοια αυτή συναρθρώνεται η επιδίωξη διαμόρφωσης μιας ανθρωποκεντρικής, κοινωνικά δίκαιης και συμμετοχικής ευρωπαϊκής κοινωνίας⁴⁹. Ως εκ τούτου, η μη πραγμάτωση των δικαιωμάτων εκείνων που συνυφαίνονται με τη διασφάλιση της κοινωνικής ποιότητας ζωής και δη εκείνων που απορρέουν από την ιδιότητα του πολίτη συνιστούν για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μια από τις βασικότερες αιτίες αποκλεισμού από τον κύριο κοινωνικό ιστό⁵⁰.

Επομένως, οι κοινωνικο-ψυχολογικές αντιλήψεις για την ποιότητα ζωής αναδεικνύουν την κάλυψη των ατομικών ψυχο-συναισθη-

Πίνακας 1
Η κοινωνική ποιότητα ζωής

Διαστάσεις	Τομείς	Κοινωνικοί δείκτες
Κοινωνικο-οικονομική ασφάλεια	Υλική Ασφάλεια	Κατανομή του καθαρού εισοδήματος- κατά τεταρτημόρια, δεκατημόρια κ.λπ.
	Εργασιακή Ασφάλεια	Ανεργία, δείκτες προσωρινής, μερικής απασχόλησης, εργατικά ατυχήματα κ.λπ. – κατά τομέα απασχόλησης
	Στεγαστική Ασφάλεια Διατήρηση της υγείας	Ποσοστά αστέγων, στεγαστική ανασφάλεια, έλλειψη ανέσεων Δείκτες νοσηρότητας και θνησιμότητας
Κοινωνική ένταξη	Ένταξη στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης	Κατανομή της πρόσβασης στις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης: χαμηλό εισόδημα σε σχέση με δημογραφικές μεταβλητές (ηλικία, φύλο, περιοχή, εθνικότητα, εργασιακή κατάσταση)
	Ένταξη στην αγορά εργασίας	Κατανομή των διακρίσεων στην πρόσβαση στην εργασία, στην πλήρη και μερική απασχόληση κ.λπ. σε σχέση με δημογραφικές μεταβλητές
	Ένταξη στη στεγαστική αγορά	Κατανομή της πρόσβασης στις συνεικίες, στην επιδοτούμενη και προστατευόμενη κατοικία, ποσοστά αστέγων κ.λπ. σε σχέση με δημογραφικές μεταβλητές
	Κάλυψη υγειονομικών υπηρεσιών	Κατανομή της πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας, θνησιμότητα κ.λπ. σε σχέση με δημογραφικές μεταβλητές

Πίνακας 1
Συνέχεια

Διαστάσεις	Τομείς	Κοινωνικοί δείκτες
	Ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα	Κατανομή της πρόσβασης και των διακρίσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα και τις πολιτιστικές υπηρεσίες σε σχέση με δημογραφικές μεταβλητές
	Πολιτική ένταξη	Δικαίωμα ψήφου. Περιορισμοί στην εκλογιμότητα ως εκλεγμένος εκπρόσωπος ή μέλος κυβέρνησης.
	Ένταξη στην κοινότητα	Κατανομή της πρόσβασης σε δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου και υπηρεσίες γειτονιάς
	Ένταξη σε σχέση με το κοινωνικό επίπεδο	Ίσες ευκαιρίες και αντιρατσιστική νομοθεσία. Κατανομή της πρόσβασης σε κοινωνικές και ελεύθερου χρόνου δραστηριότητες
Κοινωνική συνοχή	Οικονομική συνοχή	Δείκτης Gini. Κατανομή του εισοδήματος και του πλούτου. Ποσοστά συμμετοχής στην αγορά εργασίας
	Συνοχή σε σχέση με το κοινωνικό επίπεδο	Ποσοστά διακρίσεων σε σχέση με το φύλο, την εθνικότητα, την αναπηρία κ.λπ. Υποκειμενικές αντιλήψεις και βιώματα των διακρίσεων
	Πολιτική Συνοχή	Ποσοστά συμμετοχής στις εκλογές
	Δημόσια Ασφάλεια	Εγκλήματα κατά της περιουσίας και των ατόμων σε δημόσιους χώρους. Υποκειμενικές αντιλήψεις της ασφάλειας και του κινδύνου εγκληματικότητας

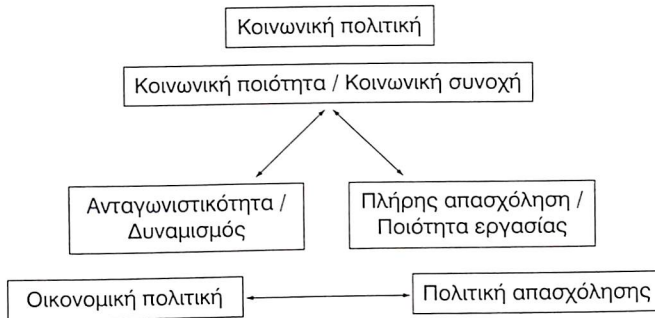
Πίνακας 1
Συνέχεια

Διαστάσεις	Τομείς	Κοινωνικοί δείκτες
	Αλτρουισμός	Συμμετοχή και συνεισφορά σε εθελοντικές οργανώσεις αλληλεγγύης και φιλανθρωπίες
Ενδυνάμωση	Κοινωνική και πολιτισμική ενδυνάμωση	Συμμετοχή σε κοινωνικά διακριτές και αξιοσέβαστες ομάδες – π.χ. η αστυνομία, ο στρατός, το σύστημα δικαιοσύνης, οι τηλεοπτικοί παρουσιαστές κ.λπ. και η αναγνωρισμένη συνεισφορά στην πολιτιστική ζωή σε σχέση με δημογραφικές μεταβλητές
	Πολιτική ενδυνάμωση	Κατά φύλο, εθνικότητα κ.λπ. κατανομή των εκλεγμένων πολιτικών, υπουργών και πρωθυπουργών
	Οικονομική ενδυνάμωση	Κατανομή του πλούτου, της κατοχής ηγετικών θέσεων σε επιχειρήσεις σε σχέση με δημογραφικές μεταβλητές
	Ψυχο-κοινωνική ενδυνάμωση	Αυτο-αναφερόμενες υποκειμενικές και ολιστικές αξιολογήσεις της προσωπικής ενδυνάμωσης και της ποιότητας ζωής

Πηγή: Berman et al. (2000)⁴⁵.

Σχήμα 1
Το τρίπτυχο της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000)⁴⁸.

ματικών και κοινωνικο-οικονομικών αναγκών σε βασικό παράγοντα διασφάλισης της προσωπικής ευημερίας, με αποτέλεσμα η σφαιρική ικανοποίηση που λαμβάνουν τα άτομα από τη ζωή τους να προβάλλεται ως σύνθεση των αντικειμενικών (αναγκών) και υποκειμενικών (ικανοποίησης) εκείνων πτυχών που την προσδιορίζουν⁵¹.

Η έννοια της εσωτερικής ποιότητας ζωής, ως μια σημαντική διάσταση της ψυχολογικής αυτής προσέγγισης της ανθρώπινης ευημερίας, λαμβάνει παραμέτρους, οι οποίες συμπλέκονται με τις εξωτερικές συνθήκες στη ζωή ενός ατόμου για τον προσδιορισμό και την ερμηνεία της, όπως η συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες και η ανάπτυξη υγιών διαπροσωπικών σχέσεων⁵².

Η κοινωνικο-ψυχολογική αυτή προσέγγιση της ποιότητας ζωής απορρέει από τη φιλοσοφία της φαινομενολογίας, σύμφωνα με την οποία:

- Τα κοινωνικά γεγονότα χαρακτηρίζονται από το νόημα που αποδίδουν σ' αυτά τα ίδια τα άτομα που τα βιώνουν, βάσει των αλληλεπιδράσεων που αναπτύσσουν με τα άλλα μέλη του κοινωνικού συστήματος στο οποίο εντάσσονται⁵³.
- Η υποκειμενικά βίωμενη κοινωνική πραγματικότητα καθορίζεται υπό την επίδραση των προσωπικών αντιλήψεων ενός ατόμου για τον εαυτό του, όπως τα αισθήματα της αυτο-εκτίμησης και της αυτο-ολοκλήρωσης τα οποία με τη σειρά τους καθορίζονται από την αλληλεπίδραση του «εαυτού» με τους «σημαντικούς άλλους»⁵⁴.

Συγκεκριμένα, η θεώρηση κατά τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας της ψυχικής υγείας ως «η επίτευξη ψυχολογικών και συμπεριφορικών λειτουργιών, όπως η υποκειμενική ευεξία και λειτουργικότητα, η αυτονομία, η αποτελεσματικότητα και η αυτοπραγμάτωση πνευματικών και συναισθηματικών δυνατοτήτων»⁵⁵ και η υπερεμπλοκή κοινωνικο-οικονομικών και άλλων συνισταμένων στη διαμόρφωση της ατομικής ψυχοπαθολογίας⁵⁶ προβάλλουν την αναγκαιότητα εκτίμησης της ποιότητας ζωής βάσει ψυχο-συναισθηματικών και κοινωνικών δεκτών⁵⁷. Χαρακτηριστικά ως προς τα παραπάνω είναι τα συμπεράσματα μελετών σύμφωνα με τα οποία⁵⁸:

- Η ποιότητα ζωής των ατόμων με ψυχικές ή συμπεριφορικές διαταραχές εξακολουθεί να είναι χαμηλή ακόμη και μετά την αποθεραπεία τους.
- Η αδυναμία των ιατρικών παρεμβάσεων ως προς την πλήρη ψυχο-κοινωνική επανένταξη των ατόμων αυτών αποδίδεται σε σημαντικό βαθμό στην επισώρευση κοινωνικών δυσλειτουργιών, αλλά και στο γεγονός ότι στη βελτίωση της ποιότητας ζωής συμπλέκονται πέρα από παράγοντες βελτίωσης της σωματικής υγείας και αυτοί που καλύπτουν τις κοινωνικές και λειτουργικές ανάγκες των ατόμων.

Στην ψυχο-κοινωνική προσέγγιση της ποιότητας ζωής έρχεται να προστεθεί και η «σχετιζόμενη με την υγεία ποιότητα ζωής» (health related quality of life) η οποία και λαμβάνει σημαντικά υποκειμενικό χαρακτήρα και καταλαμβάνει, ως μέσο καθοδήγησης στη λήψη κλινικών και υγειονομικών αποφάσεων, σημαντικό τμήμα της θεωρίας και της έρευνας για την ποιότητα ζωής, δεδομένου ότι αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο τα ίδια τα άτομα αντιλαμβάνονται την υγεία τους, προσλαμβάνοντας φυσικές, συναισθηματικές και άλλες διαστάσεις⁵⁹.

Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι η αναγκαιότητα που προβάλλεται στα πλαίσια της ψυχο-κοινωνικής προσέγγισης της ανθρώπινης ευημερίας ως προς την εστίαση των τεχνικών εκτίμησης της ποιότητας ζωής στο ίδιο το αντικείμενο στόχο της κοινωνικής έρευνας και η ανάδειξή του σε κύρια πηγή πληροφόρησης επιτρέπει ακριβώς την άντληση δεδομένων αναφορικά με τις πραγματικές αντικειμενικές και υποκειμενικές διαστάσεις των συνθηκών διαβίωσης που συμβάλλουν στη διαμόρφωσή της.

5. Η έρευνα για την ποιότητα ζωής σε επίπεδο φορέων κοινωνικής έρευνας

Η ταυτόχρονη με την επιστημονική προσέγγιση των αντικειμενικών ή κοινωνικών δεικτών στην έρευνα της ποιότητας ζωής εισαγωγή και αυτής της εκτίμησης της υποκειμενικής ευημερίας συνυφαίνεται με την αναγκαιότητα αυτο-αξιολόγησης της ικανοποίησης που λαμβάνουν τα ίδια τα άτομα από συγκεκριμένες εκφάνσεις της ζωής τους και συσχέτισης του επιπέδου της αυτο-εκτιμούμενης αυτής ευημερίας με συγκεκριμένα κοινωνικο-οικονομικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά. Σήμερα η ποιότητα ζωής, είτε αυτή εκτιμάται βάσει υποκειμενικών είτε βάσει αντικειμενικών δεικτών, συνιστά το αντικείμενο εκείνο της κοινωνικο-οικονομικής έρευνας που προσλαμβάνει ολοένα και μεγαλύτερο επιστημονικό και κοινωνικο-πολιτικό ενδιαφέρον, ακριβώς επειδή:

- Εκφράζει περιεκτικά τις πραγματικές συνθήκες διαβίωσης, έτσι όπως αυτές βιώνονται από τα ίδια τα άτομα, αλλά και αξιολογούνται βάσει αντικειμενικών μετρήσεων.
- Αντανακλά τις συνακόλουθες κοινωνικο-οικονομικές και ψυχοσυναισθηματικές ανάγκες και επιδιώξεις των μελών μιας κοινωνίας.
- Επιτρέπει την επισήμανση και ανάδειξη προτεραιοτήτων και αναγκαιών δράσεων κοινωνικής πολιτικής ως προς τη βελτίωση των παραπάνω συνθηκών.

Ειδικά, στα πλαίσια των διαδικασιών της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η προσπάθεια συστηματικής περιγραφής και ανάλυσης των προσδιοριστικών παραγόντων της ποιότητας ζωής, έχει αναδειχθεί σε προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής και βασική συνιστώσα για την επίτευξη των θεμελιωδών στόχων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου για τη διασφάλιση και προαγωγή της αλληλεγγύης, της κοινωνικής συνοχής, αλλά και της οικονομικής απόδοσης στα κράτη-μέλη⁶⁰. Μάλιστα, υπό το πρίσμα της αναγκαιότητας κατασκευής και θεμελίωσης ενός Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου, η προσφυγή σε μια σειρά δεικτών για την απασχόληση, την εκπαίδευση, την υγεία και τη γενικότερη ευεξία και η προσπάθεια βελτίωσής τους εντάθηκε εξαιτίας της αναγκαιότητας κάλυψης του κενού μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής συνοχής που ταλάνιζε τη γενικότερη ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις πρώιμες μορφές της⁶¹.

Συγκεκριμένα, για τη συγκριτική αξιολόγηση της ποιότητας ζωής μεταξύ των διαφορετικών περιοχών της Ευρώπης στα πλαίσια των μελετών του Ευρωβαρόμετρου (Eurobarometer) και των ετήσιων εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat) χρησιμοποιούνται σήμερα⁶²:

- Δείκτες κοινωνικο-οικονομικής δυστοκίας, όπως η δημογραφική γήρανση, οι χαμηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης, η ανεργία των νέων, οι ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων, η αναποτελεσματικότητα των συστημάτων υγείας και τα ποσοστά αυτοκτονιών.
- Υποκειμενικές μετρήσεις ολιστικού περιεχομένου, όπως η ικανοποίηση από τη ζωή, η κοινωνική τάξη και η αυτο-αξιολόγηση της οικονομικής κατάστασης σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συνεισφορά των μελετών του Ευρωβαρόμετρου^{63, 64}, στην ολιστική εκτίμηση της ποιότητας ζωής και της ποιότητας της κοινωνίας, βάσει αυτο-αναφορών για την προσωπική ικανοποίηση από τη ζωή και τη σχετιζόμενη με συγκεκριμένες εκφάνσεις της κοινωνίας ικανοποίηση⁶⁵, αλλά και τις επικρατούσες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο⁶⁶.

Όσον αφορά στη συμβολή της Eurostat στη διερεύνηση της ποιότητας ζωής, αυτή αντανakλάται κυρίως στην έρευνα European Community Household Panel (ECHP)⁶⁷, η οποία και αντικατοπτρίζει την προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ως προς τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού συστήματος κοινωνικών ερευνών. Στα πλαίσια της έρευνας αυτής, που πραγματοποιείται κάθε χρόνο στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιχειρείται ακριβώς η ανάπτυξη μιας βάσης συγκρίσιμων κοινωνικών δεδομένων χαρακτηριστικών των συνθηκών διαβίωσης, με έμφαση κυρίως στην οικονομική και εργασιακή σκοπιά των συνθηκών αυτών⁶⁸. Μια από τις πιο χαρακτηριστικές από τις μελέτες εκείνες που ενσωματώνονται στην ECHP είναι αυτή της Βρετανίας (British Household Panel Survey-BHPS), η οποία προσβλέπει κυρίως στη διερεύνηση των οικονομικών και κοινωνικών πτυχών της ποιότητας ζωής και των αλλαγών που επέρχονται διαχρονικά σ' αυτές σε ατομικό και οικογενειακό επίπεδο^{69, 70}.

Επίσης, η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (European Social Survey)⁷¹ που πραγματοποιείται από το 2002 σε είκοσι ευρωπαϊκές χώρες, διερευνώντας ζητήματα που καλύπτουν όλες τις σκοπιές,

τόσο της ποιότητας της κοινωνίας, όσο και της ατομικής ποιότητας ζωής από αντικειμενική και υποκειμενική σκοπιά, στοχεύει στην απεικόνιση και την ερμηνεία των διαφορετικών συνθηκών διαβίωσης, στάσεων και απόψεων που χαρακτηρίζουν τους λαούς των διάφορων περιοχών της Ευρώπης.

Χαρακτηριστικό ως προς την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος άντλησης κοινωνικών δεδομένων σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι και το ερευνητικό συγκριτικό πρόγραμμα «EuReporting»⁷². Το πρόγραμμα αυτό προσβλέπει στην προώθηση της γνώσης στο πεδίο της κοινωνικής αναφοράς και της μέτρησης του επιπέδου ευημερίας, μέσω της ανάπτυξης ενός επιστημονικά τεκμηριωμένου Ευρωπαϊκού συστήματος καταγραφής και παρακολούθησης μεθοδολογικών και ερευνητικών προσεγγίσεων, εννοιών, τεχνικών και προγραμμάτων στο πεδίο των κοινωνικών δεικτών και της ποιότητας ζωής⁷³.

Μάλιστα, το βασικό εργαλείο (EUROMODULE) του παραπάνω προγράμματος, που περιλαμβάνει ένα σύνολο δεικτών αναφορικά με τις αντικειμενικές συνθήκες διαβίωσης και την υποκειμενικά βιώμενη ευεξία και ποιότητα της κοινωνίας (πίνακας 2), προσβλέποντας στην παραγωγή συγκριτικών δεδομένων σχετικά με τις υλικές και μη, ατομικές και συλλογικές συνθήκες ύπαρξης, έχει ήδη εφαρμοστεί σε οκτώ χώρες, ενώ συμμετέχουν σ' αυτό συνολικά δεκαεπτά Ευρωπαϊκές και δύο Ασιατικές⁷⁴. Στα πλαίσια του προγράμματος αυτού οι Hudler και Richter (2000)⁷⁵ προχώρησαν σε μια κατηγοριοποίηση των διαφορετικών ερωτημάτων που αποτελούν αντικείμενο διερεύνησης των μελετών που έχουν πραγματοποιηθεί εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης (σχήμα 2), με σκοπό τον έλεγχο της συγκρισιμότητας των συλλεγόμενων ερευνητικών δεδομένων.

Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα προγράμματα και οι έρευνες που πραγματοποιούνται σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο σχετικά με τη διερεύνηση της ποιότητας ζωής συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων, όπως για παράδειγμα οι ηλικιωμένοι.

Χαρακτηριστικές ως προς αυτό είναι η Μελέτη για την Υγεία και τη Συνταξιοδότηση στις ΗΠΑ (HRS)⁷⁶ και η Αγγλική Διαχρονική Μελέτη για τη Γήρανση (ELSA)⁷⁷, οι οποίες στοχεύουν στη διερεύνηση της ποιότητας ζωής των ηλικιωμένων ατόμων σε όρους ψυχο-σωματικής υγείας και κοινωνικο-οικονομικής ευημερίας.

Αξιοσημείωτη επίσης είναι η πιο πρόσφατη Έρευνα για την Υγεία, τη Γήρανση και τη Συνταξιοδότηση στην Ευρώπη (SHARE), στην οποία μετέχουν από το 2002 έντεκα ευρωπαϊκές χώρες⁷⁸. Ο σχεδιασμός της έρευνας αυτής διέπεται από την αντίληψη ότι για

Πίνακας 2
Δείκτες που χρησιμοποιούνται στο EUROMODULE

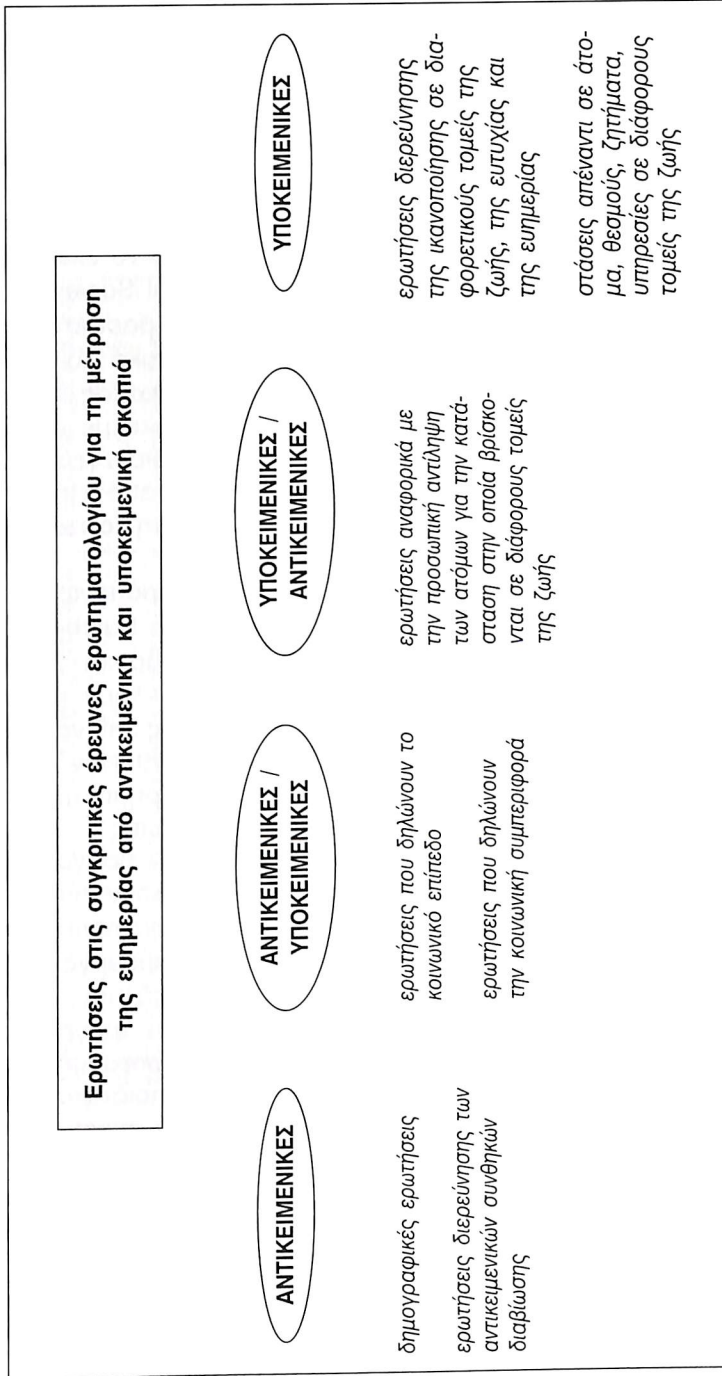
Αντικειμενικές συνθήκες διαβίωσης	Υποκειμενική ευεξία
<ul style="list-style-type: none"> • Στέγαση • Σύνθεση νοικοκυριού • Κοινωνικές σχέσεις (επίσης*) • Συμμετοχή • Επίπεδο διαβίωσης • Εισόδημα • Υγεία • Εκπαίδευση και εργασία 	<ul style="list-style-type: none"> • Ικανοποίηση από ποικίλες σκοπιές της ζωής (δες αριστερή στήλη) • Σφαιρική ικανοποίηση από τη ζωή • Ευτυχία • Άγχη και ανομία • Υποκειμενική κοινωνική τάξη • Σπουδαιότητα ποικίλων πτυχών της ζωής* • Αισιοδοξία / απαισιοδοξία για διάφορα κοινωνικά ζητήματα* • Αξιολόγηση των ατομικών συνθηκών διαβίωσης*
(Αυτο-αντιλαμβανόμενη) Ποιότητα της Κοινωνίας	
<ul style="list-style-type: none"> • Κοινωνικές συγκρούσεις • Εμπιστοσύνη σε άλλους ανθρώπους • Βαθμός πραγμάτωσης των δημόσιων αγαθών (ελευθερίας, ασφάλειας, κοινωνικής δικαιοσύνης)* • Συνθήκες διαβίωσης σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες σε σύγκριση με τη χώρα κάθε ατόμου* • Προϋποθέσεις κοινωνικής ενσωμάτωσης* 	
Δημογραφικοί παράγοντες (με την προϋπόθεση να μην περιλαμβάνονται στις Αντικειμενικές συνθήκες διαβίωσης)	
<ul style="list-style-type: none"> • Ηλικία • Φύλο • Είδος κοινότητας • Οικογενειακή κατάσταση • Εργασιακή κατάσταση • Επάγγελμα (τωρινό / προηγούμενο) 	

* Χρησιμοποιούνται προαιρετικά.

Πηγή: Delhey et al. (2002)⁷³.

Σχήμα 2
Ερωτήσεις στις συγκριτικές έρευνες ερωτηματολογίου

Πηγή: Hudler et al. (2000)⁷⁴.

την αντιμετώπιση των προκλήσεων που επιβάλλονται στα Ευρωπαϊκά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης και απασχόλησης από τις διαδικασίες της γήρανσης απαιτείται η διερεύνηση και κατανόηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των κοινωνικο-οικονομικών και ψυχο-συναισθηματικών εκείνων παραγόντων που παρεμβάλλονται στη διαμόρφωση της ποιότητας ζωής των ηλικιωμένων της Ευρώπης^{79, 80}.

Από τη σκοπιά της διεθνικής συγκριτικής αξιολόγησης της ποιότητας ζωής ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το Διεθνές Πρόγραμμα Κοινωνικής Έρευνας (International Social Survey Programme)⁸¹, το οποίο έχει ξεκινήσει από το 1985 και βασίζεται στη διενέργεια ετήσιων ερευνών αναφορικά με σημαντικά κοινωνικά ζητήματα που αντανakλούν την ποιότητα μιας κοινωνίας, όπως οι υποκειμενικές αντιλήψεις των μελών της αναφορικά με τις κοινωνικές ανισότητες, τα δίκτυα οικογενειακής και διαγενεακής αλληλεγγύης, αλλά και τα χαρακτηριστικά εκείνα από τα οποία θα πρέπει ή όχι να συντίθεται η ιδιότητα του πολίτη (citizenship) και ο ρόλος των κυβερνήσεων⁸².

Κινούμενες στα ίδια πλαίσια μ' αυτά του παραπάνω προγράμματος η Παγκόσμια Έρευνα Αξιών (World Values Survey)^{83, 84}, αλλά και η αντίστοιχη σε ευρωπαϊκό επίπεδο (European Values Survey)^{85, 86}, διερευνώντας ζητήματα που αντανakλούν τις επικρατούσες προσωπικές αξίες, στάσεις και απόψεις απέναντι σ' ένα ευρύ πλέγμα εκφάνσεων των καθημερινών συνθηκών διαβίωσης από ατομική και κοινωνική σκοπιά, συμβάλουν σημαντικά στην εκτίμηση της υποκειμενικά βιώμενης ποιότητας ζωής.

Σημαντική πηγή άντλησης δεδομένων για την πραγματοποίηση συγκριτικών ερευνών σε διεθνικό επίπεδο αποτελούν επίσης η Μελέτη Εισοδήματος του Λουξεμβούργου (The Luxembourg Income Study)⁸⁷ και η Μελέτη Απασχόλησης του Λουξεμβούργου (The Luxembourg Employment Study)⁸⁸, που ουσιαστικά υπό την αιγίδα φορέων κοινωνικής έρευνας συνιστούν ερευνητικά προγράμματα τα οποία προσβλέπουν στην εναρμόνιση και την προτυποποίηση των ευρημάτων ερευνών συγκεκριμένων πτυχών της ποιότητας ζωής, όπως η εισοδηματική κατάσταση και η κατάσταση απασχόλησης.

Ως εκ τούτου, σε επίπεδο διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών φορέων και θεσμών κοινωνικής έρευνας (πίνακας 3) σημειώνονται σημαντικές προσπάθειες ως προς την απεικόνιση των συνθηκών διαβίωσης, την ανάπτυξη των αντίστοιχων εργαλείων και την άντληση συγκρίσιμων διεθνικών δεδομένων αναφορικά με την ποιότητα ζωής του γενικού πληθυσμού, αλλά και ομάδων αυτού με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Πίνακας 3

Η έρευνα της ποιότητας ζωής σε ευρωπαϊκό και διεθνικό επίπεδο

Μελέτη - Πρόγραμμα	Ερευνητικό Αντικείμενο	Χώρες-Μέλη	Φορείς	Βιβλιογραφική Αναφορά
Διαχρονική Μελέτη Οικοκυριού της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (European Community Household Panel-ECHP)	Αντικειμενικές και υποκειμενικές πτυχές της ποιότητας ζωής με έμφαση στις υλικές συνθήκες διαβίωσης και την εργασιακή κατάσταση.	<ul style="list-style-type: none"> • Δώδεκα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1994) • Αυστρία (1995) • Φιλανδία (1996) • Σουηδία (1997) 	<ul style="list-style-type: none"> • Statistical Office of the European Communities (Eurostat) • National Data Collection Units (NDUs)/ National Statistical Institutes (NSIs) 	<p>European Commission, Eurostat, 2003⁶⁷</p> <p>European Community Household Panel (ECHP) (http://forum.europa.eu.int/irc/dsis/echpanel/)⁶⁶</p>
Διεθνές Πρόγραμμα Κοινωνικής Έρευνας (International Social Survey Programme- ISSP)	Ζητήματα που αφορούν σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της κοινωνίας, όπως ο ρόλος της κυβέρνησης, η κοινωνική ισοότητα, οι οικογενειακές και διαγενεακές σχέσεις, το περιβάλλον και η εθνική ταυτότητα.	<ul style="list-style-type: none"> • Ασία (Ιαπωνία, Ισραήλ, Ν. Κορέα, Ταϊβάν, Φιλιππίνες) • Αυστραλία (Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία) • Αφρική (Ν. Αφρική) • Αμερική (Βενεζουέλα, Βραζιλία, ΗΠΑ, Καναδάς, Μεξικό, Ουρουγουάη, Χιλή) • Ευρώπη (Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελβετία, Ισπανία, Ιταλία, Κροατία, Κύπρος, Λετονία, Με- 	<ul style="list-style-type: none"> • Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA, Mannheim, Germany) • National Centre for Social Research, (National Research, London, UK) • National Opinion Research Center, University of Chicago, (Chicago, USA) • Research School of Social Sciences, Australian National University (ANU, Canberra, Australia) 	<p>ISSP/ International Social Survey Programme (http://www.issp.org/)⁶⁰</p> <p>ISSP/ International Social Survey Programme, A short Introduction to the ISSP (http://www.gesis.org/en/data_service/issp/index.htm)⁶¹</p>

Πίνακας 3
Συνέχεια

Μελέτη - Πρόγραμμα	Ερευνητικό Αντικείμενο	Χώρες-Μέλη	Φορείς	Βιβλιογραφική Αναφορά
Έρευνα Ευρωπαϊκών Αξιών (European Values Survey)	Κυρίαρχες στάσεις, απόψεις και αντιλήψεις σχετικά με ποικίλες σκοπιές της ανθρώπινης ζωής σε διαφορετικές κοινωνίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο.	Αυστρία, Βέλγιο, Βόρεια Ιρλανδία, Βουλγαρία, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελλάδα, Εσθονία, Ιρλανδία, Ισπανία, Ιταλία, Κροατία, Λετονία, Λευκορωσία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Μεγάλη Βρετανία, Ολλανδία, Ουγγαρία, Ουκρανία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Ρωσία, Σλοβακία, Σλοβενία, Σουηδία, Τσεχία, Φιλανδία	<ul style="list-style-type: none"> • Central Archive for Empirical Social Research, University of Cologne (ZA) • Netherlands Institute for Scientific Information Services (NIWI, Amsterdam) • Tilburg University Faculty of Social and Behavioral Sciences • UK Data Archive, University of Essex 	ESDS International, European Values Survey (http://www.esds.ac.uk/International/access/evs.asp) ⁸⁵ European Values Survey (http://www.europeanvalues.nl/index2.htm) ⁸⁴

Πίνακας 3
Συνέχεια

Μελέτη - Πρόγραμμα	Ερευνητικό Αντικείμενο	Χώρες-Μέλη	Φορείς	Βιβλιογραφική Αναφορά
Έρευνα Παγκόσμιων Αξιών (World Values Survey)	Κυρίαρχες στάσεις, απόψεις και αντιλήψεις σχετικά με ποιόλες σκοπιές της ανθρώπινης ζωής σε διαφορετικές κοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο.	<ul style="list-style-type: none"> Α' κύμα: 1981-1982 σε 22 χώρες Β' κύμα: 1990-1991 σε 45 χώρες Γ' κύμα: 1995-1997 σε 55 χώρες Δ' κύμα: 1999-2001 σε 65 χώρες 	<ul style="list-style-type: none"> World Values Survey Association (WVSA, Stockholm, Sweden.) Local scientific foundations 	<ul style="list-style-type: none"> World Values Survey (http://www.worldvalues survey.org)⁶² World Values Survey (http://www.icpsr.umich.edu)⁶³
EuReporting – Προς ένα Ευρωπαϊκό Σύστημα Κοινωνικής Αναφοράς και Μέτρησης της Ευημερίας (Towards a European System of Social Reporting and Welfare Measurement)	<ul style="list-style-type: none"> Αντικειμενικές συνθήκες διαβίωσης σε ατομικό επίπεδο και υποκειμενικές εκτιμήσεις αυτών. Υποκειμενικά βιώμενη ποιότητα της κοινωνίας (Quality of Society). 	Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελβετία, Ισπανία, Ιταλία, Λετονία, Μεγάλη Βρετανία, Νορβηγία, Νότια Κορέα, Ολλανδία, Ουγγαρία, Σλοβενία, Σουηδία, Τουρκία, Τσεχία, Φιλανδία.	<ul style="list-style-type: none"> Social Science Research Centre Berlin (WZB) Social Indicators Department, Centre for Survey Research and Methodology, (ZUMA Mannheim, Germany) 	<p>Delhey et al. (2002)⁷³</p> <p>EuReporting (http://www.gesis.org/en/social_monitoring/social_indicators/EU_Reporting/)⁷¹</p> <p>Hudler et al. (2002)⁷²</p>
Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (European Social Survey)	<ul style="list-style-type: none"> Ποιότητα ζωής από τη σκοπιά της κοινωνίας (Societal quality of life) 	Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ισραήλ, Ιταλία, Ελβετία, Ελλάδα, ΗΒ, Ιρλανδία, Ισπανία, Λουξεμβούργο,	<ul style="list-style-type: none"> European Commission European Science Foundation Academic funding bodies 	<p>European Social Survey Data (http://www.europeansocialsurvey.org/)⁷⁰</p>

Πίνακας 3
Συνέχεια

Μελέτη - Πρόγραμμα	Ερευνητικό Αντικείμενο	Χώρες-Μέλη	Φορείς	Βιβλιογραφική Αναφορά
	<ul style="list-style-type: none"> Ποιότητα ζωής σε ατομικό επίπεδο βάσει αντικειμενικών και υποκειμενικών κοινωνικο-οικονομικών δεικτών. 	<p>Νορβηγία, Ολλανδία, Ουγγαρία, Πολωνία, Πορτογαλία, Σλοβενία, Σουηδία, Τσεχία, Φιλανδία</p> <ul style="list-style-type: none"> Όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1970 (Special Eurobarometer) Όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1973 (Standard Eurobarometer) Δεκαεννιά χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης από το 1990 έως το 1998 (Central and Eastern Eurobarometer) Όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 2000 (Flash Eurobarometer) 	<p>European Commission:</p> <ul style="list-style-type: none"> Directorate-General Development Directorate-General for Education and Culture Directorate-General for Employment and Social Affairs Directorate-General for Health and Consumer Protection Directorate-General Press and Communication Eurostat 	<p>European Commission, Eurobarometer (http://europa.eu.int/comm/public_opinion/ind ex_en.htm)⁶²</p> <p>European Commission, Central and Eastern Eurobarometer (CEE) (http://europa.eu.int/comm/public_opinion/arc hives/ceeb_en.htm)⁶³</p>
<p>Μελέτες Ευρωβαρόμετρου (Eurobarometer Surveys)</p>	<p>Ζητήματα που διέπουν την καθημερινή ζωή και τις στάσεις, αντιλήψεις και απόψεις των ευρωπαίων μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και υποκειμενικές μετρήσεις της ποιότητας ζωής και της ποιότητας της κοινωνίας.</p>			

Πίνακας 3
Συνέχεια

Μελέτη - Πρόγραμμα	Ερευνητικό Αντικείμενο	Χώρες-Μέλη	Φορείς	Βιβλιογραφική Αναφορά
<p>Μελέτη για την Υγεία, τη Γήρανση και τη Συνταξιοδότηση στην Ευρώπη (Study of Health, Aging and Retirement in Europe)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ποιότητα ζωής από αντικειμενική σκοπιά (ψυχο-σωματική και ευεξία και υγεία και κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες διαβίωσης) • Ποιότητα ζωής από υποκειμενική σκοπιά (αξιολόγηση επιπέδου διαβίωσης, αυτο-αναφερόμενη υγεία και ικανοποίηση από τη ζωή και από συγκριμένες πτυχές αυτής). 	<ul style="list-style-type: none"> • Όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 2001 (Qualitative Studies) • Υποψήφιος προς έπισημη υγεία από το 2001 (Candidate Countries Eurobarometer) 	<ul style="list-style-type: none"> • CentERdata (Tilburg, NL) • Social Research Centre (SRC, Ann Arbor, USA) • Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA, Mannheim, Germany) • National Centre for Social Research (Nat-Gen, London, UK) 	<p>SHARE (http://www.share-project.org/)⁷⁷</p> <p>Borsch-Supan et al. (2003)⁷⁸</p> <p>Borsch-Supan (2005)⁷⁹</p>

Πίνακας 3
Συνέχεια

Μελέτη - Πρόγραμμα	Ερευνητικό Αντικείμενο	Χώρες-Μέλη	Φορείς	Βιβλιογραφική Αναφορά
Μελέτη Εισοδήματος του Λουξεμβούργου (The Luxembourg Income Study)	Εναρμόνιση και προτυποποίηση ερευνών σε ευρωπαϊκό και διεθνικό επίπεδο που καλύπτουν αντικειμενικές πτυχές της ποιότητας ζωής, όπως η εισοδηματική κατάσταση.	Αυστραλία, Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελβετία, Ελλάδα, Εσθονία, ΗΒ, ΗΠΑ, Ιρλανδία, Ισραήλ, Ισπανία, Ιταλία, Καναδάς, Λουξεμβούργο, Μεξικό, Νορβηγία, Ολλανδία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Ρωσία, Σλοβακία, Σλοβενία, Σουηδία, Ταιβάν, Τσεχία, Φιλανδία.	<ul style="list-style-type: none"> Grand Duchy of Luxembourg Centre for Population, Poverty and Policy Studies (CEPS) 	Luxembourg Income Study (http://www.lisproject.org/listechdoc.htm) ⁸⁶
Μελέτη Απασχόλησης του Λουξεμβούργου (The Luxembourg Employment Study)	Εναρμόνιση και προτυποποίηση ερευνών σε ευρωπαϊκό και διεθνικό επίπεδο που καλύπτουν αντικειμενικές πτυχές της ποιότητας ζωής, όπως η εργασιακή κατάσταση.	Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ελβετία, Εσθονία, ΗΒ, ΗΠΑ, Ιρλανδία, Ισπανία, Καναδάς, Λουξεμβούργο, Νορβηγία, Ολλανδία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρωσία, Σλοβακία, Σλοβενία, Σουηδία, Τσεχία, Φιλανδία.	<ul style="list-style-type: none"> Human capital and Mobility Programme of the European Commission Norwegian Research Council. 	Luxembourg Employment Study (http://www.lisproject.org/lestedoc.htm) ⁸⁷

6. Η έρευνα για την ποιότητα ζωής σε εθνικό επίπεδο

Παρά το γεγονός ότι το ενδιαφέρον των κοινωνικών ερευνητών αναφορικά με την ποιότητα ζωής και την ευημερία καταγράφεται σχετικά περιορισμένο, ωστόσο έχει επιχειρηθεί, αν και μονοδιάστατα, η διερεύνηση της ποιότητας ζωής και των προσδιοριστικών της παραγόντων, σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, από αντικειμενική και υποκειμενική σκοπιά, στο σύνολο του πληθυσμού, αλλά και εντός συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων (πίνακας 4). Από υποκειμενική σκοπιά η εκτίμηση της ποιότητας ζωής έχει πραγματοποιηθεί βάσει «γνωστικής αξιολόγησης» της υποκειμενικά βιωμένης προσωπικής ευεξίας^{89, 90}, αλλά και βάσει, τόσο πτυχών της στενής προσωπικής (personal), όσο και της ευρύτερης κοινωνικής (societal) ζωής^{91, 92}.

Μάλιστα, η τρίτη γενιά των μελετών αναφορικά με την ποιότητα ζωής επικεντρώνεται στις ψυχολογικές και συμπεριφορικές ερμηνείες της προσωπικής ευεξίας και ευημερίας, έτσι όπως αυτές αντανακλώνται στις αντιλήψεις και προσδοκίες που διέπουν τις αξιολογικές κρίσεις των ίδιων των ατόμων σχετικά με την ικανοποίηση που αντλούν από συγκεκριμένες σκοπιές των συνθηκών διαβίωσής τους⁹³.

Ωστόσο, το γεγονός ότι οι υποκειμενικές αξιολογήσεις των συνθηκών ύπαρξης βρίσκονται σε άμεση αλληλεπίδραση με τους αντικειμενικά ορισμένους διαθέσιμους πόρους ενός ατόμου και το συνακόλουθο έλεγχο που επιτρέπουν στην κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών αντανακλά και την αναγκαιότητα οι αντίστοιχες υποκειμενικές και αντικειμενικές προσεγγίσεις για την εκτίμηση της ποιότητας ζωής να λειτουργούν συμπληρωματικά. Ως εκ τούτου, ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζουν οι μελέτες εκείνες⁹⁴ που επιχειρούν την ολιστική εκτίμηση της ποιότητας ζωής, βάσει του συνδυασμού υποκειμενικών και αντικειμενικών παραμέτρων αυτής, η οποία και αναδεικνύεται ολοένα και περισσότερο ως βασική προϋπόθεση για την περιεκτική και πολυδιάστατη εκτίμηση της ανθρώπινης ευημερίας⁹⁵.

Εντούτοις, στην ελληνική βιβλιογραφία το ενδιαφέρον σχετικά με την ποιότητα ζωής, τόσο σε θεωρητικό, όσο και ερευνητικό επίπεδο έχει επικεντρωθεί κυρίως στη διερεύνηση, αφενός των διαστάσεων και χαρακτηριστικών της στο γενικό πληθυσμό αλλά και σε ομάδες και άτομα αυτού με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά νοσηρότητας και αφετέρου των πτυχών της εκείνων που επηρεά-

Πίνακας 4
 Ενδεικτική καταγραφή μελετών για την ποιότητα ζωής
 σε εθνικό επίπεδο

Αντικείμενο μελέτης	Μετρήσεις-Δείκτες	Βιβλιογραφική αναφορά
Ατομική ποιότητα ζωής από υποκειμενική σκοπιά	Ικανοποίηση σχετικά με: <ul style="list-style-type: none"> • Στέγαση • Ρουχισμό • Υγεία • Διατροφή • Οικονομικά • Κοινωνικά • Ελεύθερο χρόνο 	Marshall et al. (1996)⁸⁸
Υποκειμενικά βιώμενη ατομική ποιότητα ζωής Υποκειμενικά βιώμενη ποιότητα της κοινωνίας	Ικανοποίηση σχετικά με: <ul style="list-style-type: none"> • Οικογενειακή ζωή • Εκπαίδευση • Επίπεδο υγείας • Οικονομική κατάσταση • Εργασία • Κοινωνικές σχέσεις • Κατάσταση κατοικίας • Ελεύθερο χρόνο Ικανοποίηση σχετικά με: <ul style="list-style-type: none"> • Γενική οικονομική κατάσταση • Γενική πολιτική κατάσταση • Δημόσια τάξη • Απόδοση της κυβέρνησης • Μεταφορές • Πολιτικές στέγασης • Υπηρεσίες υγείας • Εκπαιδευτικό σύστημα • Σύστημα κοινωνικής πρόνοιας • Γενική εργασιακή κατάσταση • Πολιτιστικές δραστηριότητες 	Shen et al. (1997)⁹⁰
Σφαιρική ποιότητα ζωής	Αντικειμενικές παράμετροι: <ul style="list-style-type: none"> • Ηλικία και φύλο • Εκπαιδευτικό επίπεδο • Κοινωνική τάξη • Ετήσιο εισόδημα • Ιδιοκτησία ή μη κατοικίας • Οικογενειακή κατάσταση • Περιοχή κατοικίας 	Bowling et al. (2001)⁹³

ζονται άμεσα ή έμμεσα από τις ιατρικές και θεραπευτικές παρεμβάσεις (πίνακας 5).

Συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των υπαρχόντων δημοσιευμένων βιβλιογραφικών ανασκοπήσεων και ερευνών, αφορούν στην κατά νόσο εκτίμηση της ποιότητας ζωής και στις τεχνικές και τα εργαλεία εκτίμησης της σχετιζόμενης με την υγεία ποιότητας ζωής, γεγονός που συμβαδίζει με τη σύγχρονη προσέγγιση της ποιότητας ζωής από ιατρική σκοπιά, στα πλαίσια της οποίας προβάλλεται η αναγκαιότητα⁹⁶:

- ενσωμάτωσης στην αξιολόγηση της ποιότητας ζωής των υποκειμενικών διαστάσεων της ατομικής ψυχο-σωματικής ευημερίας υπό την επίδραση του βιο-ψυχο-κοινωνικού υγειονομικού υποδείγματος και της ολιστικής αντίληψης για την υγεία.
- προσανατολισμού από τη μηχανιστική ιατροκεντρική κλινική πρακτική στην εξατομικευμένη παρέμβαση βάσει τεχνικών μέτρησης και αξιολόγησης των αποτελεσμάτων υγείας και ενδυνάμωσης του ρόλου των ίδιων των ατόμων στις διαδικασίες λήψης των ιατρικών αποφάσεων.

Μάλιστα, σε «μίκρο-επίπεδο» οι σύγχρονες προσεγγίσεις της έρευνας για την ποιότητα ζωής τονίζουν την αναγκαιότητα η κοινωνική πραγματικότητα κάθε ατόμου, η οποία και κατασκευάζεται σε σημαντικό βαθμό από τις προσωπικές αντιλήψεις και τα βιώματά του, να αντιπαραβάλλεται με τις ερμηνείες που αποδίδονται από τα ίδια τα άτομα στις αντικειμενικές συνθήκες που τη διέπουν, προκειμένου να καθίσταται δυνατή η παραγωγή έγκυρων αποτελεσμάτων αναφορικά με την εκτίμησή της⁹⁷.

Για την επίτευξη της παραπάνω αντιπαραβολής, η χρήση των λεγόμενων «αντικειμενικών αναφορών», μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται σε βάθος συνεντεύξεις, κλινικές ή άλλες καταγραφές μη λεκτικών εκφράσεων και συμπεριφορικών πληροφοριών των «σημαντικών άλλων», στη μέτρηση της υποκειμενικής ευημερίας έχει θεωρηθεί ότι συμβάλλει στην επαλήθευση των ισχυρισμών των ίδιων των ατόμων για την ευημερία τους και την επιβεβαίωση των πληροφοριών που λαμβάνονται για την προσωπική τους κατάσταση⁹⁸.

Οι αναφορές αυτές έχουν βρεθεί να συμβαδίζουν σε σημαντικό βαθμό με τις αυτο-αξιολογήσεις σχετικά με τη λαμβανόμενη ως δείκτη της ποιότητας ζωής ατομική ευεξία⁹⁹.

Τα χαρακτηριστικά αυτά που διέπουν την έρευνα για την ποιότητα ζωής σκιαγραφούν σε σημαντικό βαθμό και τις προκλήσεις με τις οποίες έρχονται πλέον αντιμέτωποι οι σχεδιαστές της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής και πολιτικής υγείας. Οι προκλήσεις

Πίνακας 5

Η ποιότητα ζωής από ιατρική σκοπιά στην ελληνική βιβλιογραφία

Είδος εργασίας	Αντικείμενο εργασίας	Βιβλιογραφική αναφορά
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Κριτική προσέγγιση των τεχνικών εκτίμησης της ποιότητας ζωής στην υπέρταση.	Στεργίου (1996)¹⁰⁷
Ερευνητική εργασία	Εκτίμηση της σχετιζόμενης με την υγεία ποιότητας ζωής των ηλικιωμένων ατόμων βάσει της κλίμακας «ADL» και των εργαλείων «GDSS» και «MMSE».	Αργυριάδου και συν. (1999)¹⁰⁸
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Παρουσίαση των αρχών και των τεχνικών εκτίμησης της ποιότητας ζωής ασθενών με ΙΦΠΕ, με έμφαση στο εργαλείο «IBDQ».	Κατσάνος και συν. (1999)¹⁰⁹
Άρθρο σύνταξης	Παρουσίαση της σπουδαιότητας ενσωμάτωσης των τεχνικών και εργαλείων εκτίμησης της ποιότητας ζωής στην καθημερινή κλινική πρακτική.	Βαλάσση-Αδάμ (2001)¹¹⁰
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Επικέντρωση στο Θεωρητικό και ερευνητικό χαρακτήρα της ποιότητας ζωής ασθενών με ηπατίτιδα C.	Κατσάνος και συν. (2001)¹¹¹
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Αναφορά στα εργαλεία εκτίμησης της ποιότητας ζωής ασθενών με φλεγμονώδεις εντεροπάθειες και στην αποτελεσματικότητα των ιατρικών παρεμβάσεων.	Μουζάς και συν. (2001)¹¹¹
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Θεωρητική προσέγγιση της ποιότητας ζωής, με έμφαση στην παιδιατρική.	Νάκου (2001)⁵²
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Εννοιολογικές και ερευνητικές προσεγγίσεις της ποιότητας ζωής ατόμων με ψυχικές διαταραχές.	Οικονόμου και συν. (2001)⁵⁷

Πίνακας 5
Συνέχεια

Είδος εργασίας	Αντικείμενο εργασίας	Βιβλιογραφική αναφορά
Ερευνητική εργασία	Αξιολόγηση της σχετιζόμενης με την υγεία ποιότητας ζωής ασθενών με ΙΦΠΕ με τα εργαλεία «IBDQ» και «SF-36».	Pallis et al. (2001)¹¹³
Ερευνητική εργασία	Μετάφραση, εφαρμογή και αξιολόγηση του εργαλείου «IBDQ».	Πάλλης και συν. (2001)¹¹⁴
Επιστημονικό σύγγραμμα	Κριτική προσέγγιση της ποιότητας ζωής από ψυχο-κοινωνική και ιατρική σκοπιά.	Σαρρής (2001)²⁷
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Κριτική προσέγγιση των ζητημάτων που αφορούν στην ποιότητα ζωής των νεφροπαθών.	Σαρρής και συν. (2001)¹¹⁵
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Παρουσίαση της Θεωρίας της ΚΠΛ και των μηχανισμών επίδρασης της νόσου στην ποιότητα ζωής.	Σαρρής και συν. (2001)¹¹⁶
Ερευνητική εργασία	Διερεύνηση της ποιότητας ζωής με το εργαλείο «SF-36».	Υφαντόπουλος και συν. (2001)¹¹⁷
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Θεωρητική και ερευνητική προσέγγιση της σχετιζόμενης με την υγεία ποιότητας ζωής.	Υφαντόπουλος και συν. (2001)¹¹⁸
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Θεωρητικό και ερευνητικό αντικείμενο της σχετιζόμενης με την υγεία ποιότητας ζωής.	Υφαντόπουλος και συν. (2001)¹¹⁹
Άρθρο σύνταξης	Ιστορική αναδρομή στην έννοια της ποιότητας ζωής και ανασκόπηση της έννοιας της κοινωνικής ποιότητας ζωής.	Υφαντοπουλος (2001)¹²⁰
Άρθρο τεχνικής	Μετάφραση, εφαρμογή και αξιολόγηση του εργαλείου «EQ-5D».	Υφαντόπουλος (2001)¹²¹

Πίνακας 5
Συνέχεια

Είδος εργασίας	Αντικείμενο εργασίας	Βιβλιογραφική αναφορά
<i>Ερευνητική εργασία</i>	Μετάφραση, εφαρμογή και αξιολόγηση του εργαλείου μέτρησης της ποιότητας ζωής «EQ-15D».	<i>Υφαντόπουλος (2001)¹²²</i>
<i>Βιβλιογραφική ανασκόπηση</i>	Προσέγγιση της έρευνας της ποιότητας ζωής βάσει των «QALYS».	<i>Υφαντόπουλος (2001)¹²³ (2001)¹¹⁴</i>
<i>Ερευνητική εργασία</i>	Αξιολόγηση της ποιότητας ζωής ατόμων με αορτοστεφανιαία παράκαμψη με το εργαλείο «MACNEW».	<i>Μερκούρης και συν. (2002)¹²⁴</i>

αυτές οι οποίες έγκεινται στην αναγκαιότητα επίτευξης δημοσιονομικής και προγραμματικής λογοδοσίας και προσφυγής στην αξιολόγηση των αποτελεσμάτων για τη συνεχή βελτίωσή τους απορρέουν από τη λεγόμενη επανάσταση της δεκαετίας του '80 για την ποιότητα και τη μεταρρυθμιστική κίνηση της αμέσως επόμενης, που φέρουν στο επίκεντρο ζητήματα, όπως η έμφαση στις εκροές και τα αποτελέσματα (σχήμα 3), στην καθοδήγηση βάσει εξατομικευμένων στόχων και τη διαχείριση των αποτελεσμάτων¹⁰⁰.

Σχήμα 3

Μοντέλο αξιολόγησης εστιασμένο στα αποτελέσματα

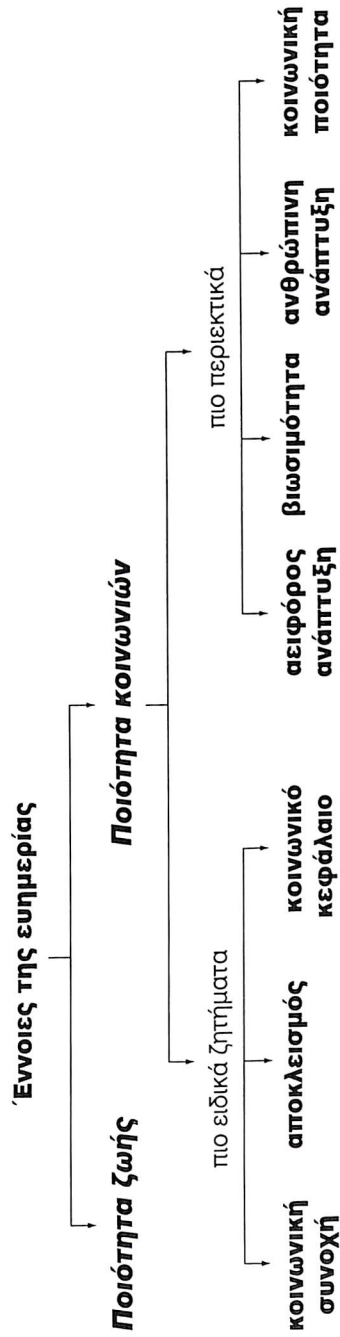
	Πρότυπο	
	Απόδοσης	Αξιών
Εστίαση Οργάνωση	Αποτελέσματα Οργανωτικής Απόδοσης	Αποτελέσματα Οργανωτικών Αξιών
Άτομο	Αποτελέσματα Ατομικής Απόδοσης	Αποτελέσματα Ατομικών Αξιών

Πηγή: Schalock (2004)⁹⁸.

Εν κατακλείδι, οι προκλήσεις αυτές, οι οποίες τονίζουν την αναγκαιότητα απόδοσης και αποτελεσματικότητας των κοινωνικών πολιτικών και παρεμβάσεων και επαναπροσδιορίζουν τις κατευθύνσεις της έρευνας για την ποιότητα ζωής, συνυφαίνονται με την ανάδυση εννοιών που προσεγγίζουν την ευημερία, τόσο από στενή προσωπική (social well-being), όσο και ευρύτερη κοινωνικο-θεσμική σκοπιά (societal well-being) (σχήμα 4) και συντείνουν σαφώς προς την έννοια της ποιότητας των κοινωνιών (quality of societies)¹⁰¹, όπως:

- Η βιωσιμότητα (livability), η αξιολόγηση της οποίας συνίσταται στην εκτίμηση αφενός, των δεικτών εισροών, που αντικατοπτρίζουν την έκταση της κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης μιας κοινωνίας και αφετέρου, των δεικτών εκροών που αντανακλούν το βαθμό ευημερίας των ατόμων που διαβιούν εντός της κοινωνίας αυτής¹⁰².
- Η αιφόρος ανάπτυξη (sustainable development), η οποία έχει αναχθεί σε βασικό στοιχείο της κοινωνικής ανάπτυξης (societal development), καθώς ενσωματώνει περισσότερο «μάκρο-διαστάσεις» της κοινωνικής ευημερίας και εμπεριέχει τις έννοιες εκείνες που αντανακλούν ειδικές σκοπιές της ποιότητας μιας κοινωνίας, όπως η κοινωνική συνοχή (social cohesion), το κοινωνικό κεφάλαιο (social capital) και η κοινωνική ενσωμάτωση (social integration) ή κοινωνικός αποκλεισμός (social exclusion)¹⁰³.
- Η ανθρώπινη ανάπτυξη (human development), ως η προσέγγιση εκείνη της ανθρώπινης ευημερίας, που έχει ως κεντρικό άξονα και σημείο αναφοράς το ίδιο το άτομο¹⁰⁴ και αντανακλάται σε κοινωνικούς δείκτες που αφορούν, τόσο στην προσωπική, όσο και ευρύτερη οικονομική και ψυχο-κοινωνική του ανάπτυξη¹⁰⁵.
- Η κοινωνική ποιότητα ζωής, η οποία αφορά περισσότερο στις διεργασίες εκείνες που διαμορφώνουν τις κοινωνικές σχέσεις, τη συλλογικότητα και την κοινωνική συμμετοχή, ενσωματώνει τις παραπάνω έννοιες της κοινωνικής συνοχής και της ανθρώπινης ανάπτυξης και προσεγγίζεται από τη σκοπιά των θεσμικών χαρακτηριστικών μιας κοινωνίας, καθώς και υπό το πρίσμα των επικρατούντων αντικειμενικών και υποκειμενικών συνθηκών¹⁰⁶.

Σχήμα 4
Έννοιες της ευημερίας

Πηγή: Beck et al. (2001)⁹⁹.

6. Συμπεράσματα

Οι κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές αλλαγές και μεταμορφώσεις της δεκαετίας του '70 συνέβαλαν στην ανάπτυξη και την καθιέρωση της έρευνας για την ευημερία και τις συνθήκες διαβίωσης και τη συνακόλουθη πραγματοποίηση μιας σειράς μελετών και συγκριτικών ερευνητικών προγραμμάτων από διεθνείς και εθνικούς ερευνητικούς οργανισμούς, οι οποίες καλύπτουν, τόσο υποκειμενικές, όσο και αντικειμενικές διαστάσεις της ποιότητας ζωής.

Η σύγχρονη θεωρητική και εννοιολογική προσέγγιση των ζητημάτων που άπτονται της ποιότητας ζωής αποτυπώνει την προσπάθεια των περισσότερων θεωρητικών και εμπειρικών ερευνητών του εν λόγω επιστημονικού αντικείμενου να προσδώσουν σ' αυτό ένα ιδιαίτερος ολιστικό περιεχόμενο, χωρίς όμως να προβαίνουν στην κατασκευή ενός ακριβούς ορισμού, επιστημονικά και κοινωνικά αποδεκτού. Επίσης, παρόλο που οι σύγχρονες αυτές προσεγγίσεις τονίζουν την αναγκαιότητα ολιστικής αξιολόγησης της ποιότητας ζωής, οι περισσότερες προσπάθειες που απαντώνται σε εθνικό επίπεδο αφορούν σε συγκεκριμένες, είτε αντικειμενικές, είτε υποκειμενικές εκφάνσεις αυτής.

Ωστόσο, ανεξαρτήτως των ορισμών και των ερμηνειών που έχουν αποδοθεί στην ποιότητα ζωής στα πλαίσια των διαφορετικών προσεγγίσεων που έχουν αναπτυχθεί για την αξιολόγησή της (πίνακας 6), οι περισσότεροι ερευνητές θεωρούν την υποκειμενική διάστασή της κυρίαρχη στον προσδιορισμό της, καθώς οι προσωπικές αντιλήψεις και αξίες των ίδιων των ατόμων συνιστούν μια από τις σημαντικότερες πτυχές της ποιότητας ζωής, τόσο από οικονομική, όσο και κοινωνικο-ψυχολογική σκοπιά¹²⁵.

Μάλιστα, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80 η έρευνα για την ποιότητα ζωής είχε υποστηριχθεί ότι θα έπρεπε να επικεντρωθεί σε ζητήματα προσδιορισμού¹²⁶:

- Της έκτασης στην οποία η ευτυχία και η ικανοποίηση συνιστούν ατομικές «κατασκευές» και του βαθμού στον οποίο αυτές αποτελούν απάντηση στις αντιλαμβανόμενες κοινωνικές συνθήκες.
- Της δυνατότητας διαχείρισης των συναισθημάτων αυτών μέσω ψυχολογικών και συναισθηματικών θεραπειών χωρίς αλλαγή στην ατομική κοινωνική κατάσταση.
- Των προοπτικών γεφύρωσης των κοινωνικών διαδικασιών που συμβαίνουν σε μακρο-επίπεδο και των κοινωνικών συναισθημάτων που βιώνονται σε μικρο-επίπεδο.

Πίνακας 6
 Η εξέλιξη των προσεγγίσεων για την ποιότητα ζωής

Ορισμοί - ερμηνείες	Βιβλιογραφική αναφορά
Έκφραση της κοινωνικής ανάπτυξης ως άθροισμα της ευημερίας των ατόμων και του βαθμού εκπλήρωσης των ατομικών στόχων και επιθυμιών	Gerson (1978)⁶
Βαθμός ικανοποίησης των ανθρώπινων αναγκών	Hornquist (1982)⁵¹
Δείκτης της κοινωνικής και ψυχολογικής ευημερίας	Levine (1985)²⁵
Πολυδιάστατη έννοια η οποία αντικατοπτρίζει μακρο-κοινωνικές και μικρο-ατομικές σκοπιές της καθημερινής ζωής, οι οποίες λαμβάνουν έντονα αλληλοεπιδρώμενο αντικειμενικό και υποκειμενικό χαρακτήρα	Bowling (1996)³¹
Μεταβλητή που απαιτεί για την κατανόηση της την προσφυγή τόσο σε κοινωνικο-οικονομικούς δείκτες όσο και σε μετρήσεις της προσωπικής ευεξίας	Diener και Suh (1997)⁵
Προσωπική αντίληψη ενός ατόμου για τη θέση του μέσα στο κοινωνικό του περιβάλλον σε σχέση με τους στόχους και τις προσδοκίες του, η οποία και προσδιορίζεται από τη σωματική, ψυχο-συναισθηματική και κοινωνική του υγεία και ευεξία	The WHOQOL Group (1998)²⁹
Αποτέλεσμα των θεσμών και των αγαθών που διασφαλίζει μια κοινωνία για τους πολίτες της σε πολιτικό επίπεδο και σε ατομικό της προσωπικής πνευματικής, κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης	Lawton, Winter, Kleban και Ruckdeschel (1999)¹⁰⁷
Κοινωνικός δείκτης με αντικειμενικό και υποκειμενικό χαρακτήρα	Berman και Phillips (1999)⁴⁵

Πίνακας 6
Συνέχεια

Ορισμοί - ερμηνείες	Βιβλιογραφική αναφορά
Έκφραση των συσσωρευμένων αισθημάτων ευχαρίστησης ή δυσαρέσκειας στα πλαίσια της ατομικής, υποκειμενικής εκτίμησης της ζωής, η οποία προσδιορίζεται από το βαθμό ικανοποίησης των βιολογικά κληρονομούμενων αναγκών	<i>Heylighen και Bernheim (2000a)</i> ³⁴ <i>Heylighen και Bernheim (2000b)</i> ³⁵
Φαινόμενο που εμπερικλείει τους αντικειμενικούς δείκτες κοινωνικής ανάπτυξης και τους υποκειμενικούς ψυχο-συναισθηματικούς ευεξίας	<i>Σαρρής (2001)</i> ²⁷
Έννοια η οποία και συντίθεται, τόσο από οικονομική, όσο και από ψυχο-κοινωνική σκοπιά περισσότερο από τις προσωπικές αξίες και αντιλήψεις των ίδιων των ατόμων	<i>Schalock et al. (2002)</i> ¹⁰⁵
Δείκτης της υποκειμενικής ευημερίας και της ικανοποίησης από τη ζωή, διακριτός από τους κοινωνικούς δείκτες, αλλά σε συνεχή αλληλεπίδραση μ' αυτούς.	<i>Bowling et al. (2004)</i> ³⁰

Ακόμη και στα πλαίσια της οικονομικής εκείνης προσέγγισης που προβάλλει τις υλικές συνθήκες διαβίωσης σε βασικό δείκτη της ανθρώπινης ευτυχίας και ευημερίας, η ταυτόχρονη προσφυγή στους αντιπροσωπευτικούς της ψυχο-κοινωνικής ευεξίας δείκτες, θεωρείται αναγκαία για την αποτελεσματική εκτίμηση της ποιότητας ζωής και την ερμηνεία των αναντιστοιχιών που απαντώνται μεταξύ απόλυτων κοινωνικο-οικονομικών δεικτών και σχετικών ψυχο-συναισθηματικών.

Ως αποτέλεσμα, σε βασικό σκοπό της έρευνας για την ποιότητα ζωής έχει αναχθεί η διερεύνηση των παραμέτρων εκείνων της καθημερινής ζωής που την προσδιορίζουν, των διαστάσεων αυτών των παραμέτρων και της σχέσης μεταξύ των υποκειμενικών και αντικειμενικών δεικτών εκτίμησής της με το επίπεδο της ψυχοσωματικής και κοινωνικής υγείας¹²⁷. Η επάρκεια υλικών και κοινωνικών πόρων αφορά ακριβώς στην αντικειμενική διάσταση της ποι-

ότητας ζωής, ενώ η προσωπική εκτίμηση και η εμπειρία των ίδιων των ατόμων για τη ζωή τους και συγκεκριμένα αναφορικά με το επίπεδο διαβίωσης, τις συνθήκες στέγασης, το εισόδημα, τα κοινωνικά δίκτυα, την εργασία και την κατάσταση υγείας, συνιστά την υποκειμενικά βιώμενη διάσταση αυτής¹¹⁸.

Επομένως, η αναγκαιότητα αξιολόγησης, τόσο των θεσμικών δομών και γενικότερα του επιπέδου ανάπτυξης μιας κοινωνίας, όσο και του βαθμού ανταπόκρισης προγραμμάτων, μέτρων και πολιτικών σε προκαθορισμένους στόχους έχει οδηγήσει στην προσφυγή σε δείκτες απόδοσης που προσεγγίζουν την ποιότητα ζωής από αντικειμενική σκοπιά. Αντίθετα, η αναγκαιότητα αξιολόγησης των προσωπικών βιωμάτων και αντιλήψεων των ίδιων των ατόμων αναφορικά με τις συνθήκες που χαρακτηρίζουν τη ζωή τους περισσότερο από μια ψυχο-κοινωνική και λιγότερο κοινωνικο-πολιτική σκοπιά έχει συντείνει στη χρήση δεικτών της υποκειμενικά βιώμενης ποιότητας ζωής.

Ωστόσο, η ολιστική προσέγγιση της ποιότητας ζωής σε επίπεδο ατόμων και σε επίπεδο κοινωνιών απαιτεί την ενσωμάτωση της δυναμικής καθεμίας από τις παραπάνω αντιλήψεις στα πλαίσια πολιτικών και ερευνών εκτίμησης και προαγωγής της, τη στιγμή μάλιστα που καθίσταται σαφές ότι η αποτελεσματικότητα των εκάστοτε πολιτικών βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης συναρτάται άμεσα με την αναγωγή της ποιότητας ζωής αυτής καθ' αυτής σε σημείο αναφοράς και καθοδήγησης. Για τους ίδιους τους σχεδιαστές κοινωνικών και υγειονομικών πολιτικών και τους εμπλεκόμενους επαγγελματίες ο προσανατολισμός στην επιστημονική εμπειρική και θεωρητική γνώση αναφορικά με την ποιότητα ζωής και τις μεθόδους διερεύνησής της μπορεί να συμβάλει σημαντικά στη μεγιστοποίηση της απόδοσης και την επιτυχία των παρεμβάσεών τους.

Σημειώσεις

1. Dissart J.C. and Deller S.C., «Quality of life in the planning literature», *Journal of Planning Literature* 15 (1), 2000, σελ. 135-161.
2. Θεοδώρου Μ., Σαρρής Μ. και Σούλης Σ., *Συστήματα Υγείας*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2001.
3. Wong G.K.M., «Quality of life of the elderly Singapore's multi-racial society», *International Journal of Social Economics* 30 (3), 2003, σελ. 302-319.
4. Αριστοτέλης, *Απαντα - Ηθικά Νικομάχεια Α'* (μτφρ.: Μεταφραστική Ομάδα Κάκτου), εκδ. Κάκτος, Αθήνα, 1993.

5. Diener E. and Sue E., «Measuring quality of life: Economic, social and subjective indicators», *Social Indicators Research* 40, 1997, σελ. 189-216.
6. Gerson E.M., «On quality of life», *American Sociological Review* 41, 1976, σελ. 793-806.
7. Noack H., «Conceptualizing and measuring health», in B. Badura and I. Kickbusch (eds), *Health promotion research. Towards a new social Epidemiology*. World Health Organization, Regional Office for Europe, Copenhagen, 1987.
8. Birnbacher D., «Quality of life-Evaluation or description?», *Ethical Theory and Moral Practice* 2, 1999, σελ. 25-36.
9. Erikson R., «Descriptions of inequality: The Swedish approach to welfare research», in M. Nussbaum and A. Sen (eds), *The Quality of Life*, Oxford University Press, Oxford, 1993.
10. Vogel J., «Strategies and traditions in Swedish social reporting: A 30 year experience», *Social Indicators Research* 58, 2002, σελ. 89-113.
11. Veenhoven R., «Why social policy needs subjective indicators», *Social Indicators Research* 58, 2002, σελ. 33-45.
12. Lane R.E., «Quality of life and quality of persons: A new role for government», *Political Theory* 22 (2), 1994, σελ. 219-252.
13. Johansson S., «Conceptualizing and measuring quality of life for national policy», *Social Indicators Research* 58, 2002, σελ. 13-32.
14. Spautz M.A., «The socio-economic gap», *Social Indicators Research* 1 (2), 1972, σελ. 211-229.
15. Haas B.K., «A multidisciplinary concept analysis of quality of life», *Western Journal of Nursing Research* 21 (6), 1999, σελ. 728-742.
16. Organization for Economic Cooperation and Development, *Measuring social well-being: A progress report on the development of social indicators*, OECD, Paris, 1976.
17. Diener E. and Sue E., «Measuring quality of life: Economic, social and subjective indicators», *Social Indicators Research* 40, 1997, σελ. 189-216.
18. Organization for Economic Cooperation and Development, *The OECD list of social indicators*, OECD, Paris, 1982.
19. Organization for Economic Cooperation and Development, *Society at a glance*, OECD social indicators, OECD, Paris, 2005 (<http://213.253.134.29/oecd/pdfs/browseit/8105031E.PDF>).
20. Farquhar M., «Elderly people's definitions of quality of life», *Social Science and Medicine* 41 (10), 1995, σελ. 1439-1446.
21. Meeberg G.A., «Quality of life: a concept analysis», *Journal of Advanced Nursing* 18 (1), 1993, σελ. 32-38.
22. Anderson K.L. and Burckhardt C.S., «Conceptualization and measurement of quality of life as an outcome variable for health care intervention and research», *Journal of Advanced Nursing* 29 (2), 1999, σελ. 298-306.
23. Bowling A., «What things are important in people's lives? A survey of the public's judgments to inform scales of health related quality of life», *Social Science and Medicine* 41 (10), 1995, σελ. 1447-1462.

24. Schalock R.L., Bonham G.S. and Marchand C.B., «Consumer based quality of life assessment: a path model of perceived satisfaction», *Evaluation and Program Planning* 23, 2000, σελ. 77-88.

25. Levine S., «The changing terrains in medical sociology: Emergent concern with quality of life», *Journal of Health and Social Behavior* 28 (1), 1987, σελ. 1-6.

26. Veenhoven R., «Why social policy needs subjective indicators», *Social Indicators Research* 58, 2002, σελ. 33-45.

27. Σαρρής Μ., *Κοινωνιολογία της υγείας και ποιότητα ζωής*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2001.

28. Diener E. and Sue E., «Measuring quality of life: Economic, social and subjective indicators», *Social Indicators Research* 40, 1997, σελ. 189-216.

29. The WHOQOL Group, «The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): Development and general psychometric properties», *Social Science and Medicine* 46 (12), 1998, σελ. 1569-1585.

30. Bowling A. and Gabriel Z., «An integrational model of quality of life in older age. Results from the ESRC/MRC HSRC quality of life survey in Britain», *Social Indicators Research* 69, 2004, σελ. 1-36.

31. Bowling, A., «The effects of illness on quality of life: Findings from a survey of households in Great Britain», *Journal of Epidemiology and Community Health* 50, 1996, σελ. 149-55.

32. Easterly W., «Life during growth», *Journal of Economic Growth* 4, 1999, σελ. 239-276.

33. Osberg L. and Sharpe A., «International comparisons of trends in economic well-being», *Social Indicators Research* 58, 2002, σελ. 349-382.

34. Heylighen F. and Bernheim J., «Global progress I: Empirical evidence for ongoing increase in quality-of-life», *Journal of Happiness Studies* 1, 2000a, σελ. 323-349.

35. Heylighen F. and Bernheim J., «Global progress II: Evolutionary mechanisms and the side effects», *Journal of Happiness Studies* 1, 2000b, σελ. 351-374.

36. Sirgy J.M., «Materialism and quality of life», *Social Indicators Research* 43, 1998, σελ. 227-260.

37. Scott A., Shiell A. and Madeleine K., «Is general practitioner decision making associated with patient socio-economic status?», *Social Science and Medicine* 42 (1), 1996, σελ. 35-46.

38. Frank R.H., «Frames of reference and the quality of life», *The American Economic Review* 79 (2), 1989, σελ. 80-85.

39. Diener E. and Fujita F., «Resources, personal strivings, and subjective well-being: A nomothetic and idiographic approach», *Journal of Personality and Social Psychology* 68 (5), 1995, σελ. 926-35.

40. Μπουραντάς Δ., *Μάνατζμεντ*, εκδ. Μπένος, Αθήνα, 2002.

41. Καριώτης Π., *Management υπηρεσιών υγείας και βιοϊατρική τεχνολογία*, εκδ. Euroclinica, Αθήνα, 1992.

42. Bowling A., Banister D., Sutton D., Evans O. and Windsor J., «A multidimensional model of the quality of life in older age», *Aging and Mental Health* 6 (4), 2002, σελ. 355-371.
43. Berger-Schmitt, R. and Noll H., *Conceptual Framework and Structure of a European System of Social Indicators*, EuReporting Working Paper no 9, Subproject «European System of Social Indicators», Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA), Social Indicators Department, Mannheim, 2000 (http://www.gesis.org/en/social_monitoring/social_indicators/Data/EUSI/pdf_files/paper9.pdf).
44. Amsterdam Declaration on the Social Quality of Europe, 1997 (<http://www.socialquality.nl/site/index.html>)
45. Berman Y. and Phillips D., «Indicators of social quality and social exclusion at national and community level», *Social Indicators Research* 50, 1999, σελ. 329-350.
46. Gössweiner V., Pfeiffer C. and Richter R., *Quality of life and social quality*, EuReporting, Working Paper no12, Subproject «Stocktaking of Comparative Databases Survey Research», Paul Lazarsfeld Gesellschaft für Sozialforschung (PLG), Vienna, 2000.
47. Van der Maesen L.J.G. and Walker A.C., *Social quality: The theoretical state of affairs*, European Foundation on Social Quality, Amsterdam, 2002 (http://www.socialquality.nl/site/ima/theory_state_of_affairs.pdf).
48. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Ατζέντα κοινωνικής πολιτικής*, Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Εργασιακών Σχέσεων και Κοινωνικών Υποθέσεων, Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο, 2000.
49. Σακελλαρόπουλος Θ., *Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2001.
50. Τσιάκαλος Γ., «Κοινωνικός αποκλεισμός: Ορισμοί, πλαίσιο και σημασία», στο: Κασιμάτη Κ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002
51. Hornquist J.O., «Quality of life: concept and assessment», *Scandinavian Journal of Social Medicine* 18 (1), 1990, σελ. 69-79.
52. Νάκου Σ., «Η εκτίμηση της ποιότητας ζωής στο χώρο της υγείας. Εφαρμογές στην παιδιατρική», *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (34), 2001, σελ.254-266.
53. Rosenberg R., «Quality of life, ethics, and philosophy of science», *Nordic Journal of Psychiatry* 46, 1992, σελ. 75-77.
54. Ziller R., «Self-other orientations and quality of life», *Social Indicators Research* 1, 1974, σελ. 301-327.
55. World Health Organization, *World health report- mental health- new understanding, new hope*, World Health Organization. Regional Office for Europe, Copenhagen, 2001.
56. Tarlov A.R., «Social determinants of health, the sociobiological translation», in: D. Blane, E. Brunner and R. Wilkinson (eds), *Health and social organization*, Routledge, London, 1996.

57. Οικονόμου Μ., Κοκκώση Μ., Τριανταφύλλου Ε. και Χριστοδούλου Γ. «Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία. Εννοιολογικές προσεγγίσεις, κλινικές εφαρμογές και αξιολόγηση», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (3), 2001, σελ. 239-253.

58. World Health Organization, *Strategic Action Plan for the Health of Women in Europe*, World Health Organization, Regional Office for Europe, Copenhagen, 2001.

59. Fayers P.M. and Sprangers A.G.M., «Understanding self-rated health», *Lancet* 356, 2002, σελ. 187-188.

60. European Commission, *The social situation in the European Union 2004*, Directorate-General for Employment and Social Affairs. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2004.

61. European Commission, *The social situation in the European Union 2003*, Directorate-General for Employment and Social Affairs. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2003.

62. Petrucci A. and Schifini D' Andrea S., «Quality of life in Europe: Objective and subjective indicators», *Social Indicators Research* 60, 2002, σελ. 55-88.

63. European Commission, Eurobarometer (http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm).

64. European Commission, Central and Eastern Eurobarometer (CEEB) (http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/ceeb_en.htm).

65. Eurobarometer 62, *Public opinion in the European Union*, October - November 2004, European Coordination Office, Brussels, 2005 (http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb62/eb_62_en.pdf).

66. Eurobarometer 61, *Public opinion in the European Union*, February - March 2004, European Coordination Office, Brussels, 2005 (http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb61/eb61_first_res_en.pdf).

67. *The European Community Household Panel* (ECHP) (<http://forum.europa.eu.int/irc/dsis/echpanel/>).

68. European Commission - Eurostat, *ECHP UDB manual. European Community Household Panel. Longitudinal users' database. Waves 1 to 8. Survey years 1994 to 2001*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2003 (http://forum.europa.eu.int/irc/Download/k6elAOJBmrGtp9pEsrpFEcAxotN5oGploFLSqDpg9e7G6E-WFY6GrX1q6x/Manual_PAN168-200312.pdf).

69. *BHPS overview* (<http://www.iser.essex.ac.uk/ulsc/bhps/overview/>).

70. Taylor M.F., Brice J., Buck N. and Prentice-Lane E., *British Household Panel Survey user manual volume A: Introduction, technical report and appendices*, University of Essex, Colchester, 2001 (http://iserwww.essex.ac.uk/ulsc/bhps/doc/pdf_versions/volumes/bhpsvola.pdf).

71. *European Social Survey* (<http://www.europeansocialsurvey.org/>).

72. *EuReporting, Towards a European System of Social Reporting and Welfare Measurement* (http://www.gesis.org/en/social_monitoring/social_indicators/EU_Reporting/).

73. Hudler M. and Richter R., «Cross-national comparison of the quality of life in Europe: Inventory of surveys and methods», *Social Indicators Research* 58, 2002, σελ. 217-228.

74. Delhey J., Bohnke P., Habich R. and Zapf, W., «Quality of life in a European perspective: The EUROMODULE as a new instrument for comparative welfare research», *Social Indicators Research* 58, 2002, σελ. 163-176.

75. Hudler M. and Richter R., *State of the Art of Surveys on Social Reporting in Western and Eastern Europe*, EuReporting Working Paper no 7, Subproject «Stocktaking of Comparative Databases Survey Research», Paul Lazarsfeld Gesellschaft für Sozialforschung (PLG), Vienna, 2000 (<http://members.aon.at/plg/eureporting/richter.pdf>).

76. Servais M.A., *Overview of HRS public data files for cross-sectional and longitudinal analysis*, Survey Research Center Institute for Social Research, University of Michigan, Ann Arbor, 2004 (<http://hrsonline.isr.umich.edu/docs/dmgt/OverviewofHRSPublicData.pdf>).

77. *Health and lifestyle of people aged 50 and over*, English Longitudinal Study of Ageing (ELSA) (http://www.natcen.ac.uk/elsa/docs/SURVEY%20LEAFLET_rev_5.5_FINAL.pdf).

78. *SHARE, Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe* (<http://www.share-project.org/>).

79. Borsch-Supan A., Jurges H. and Lipps O., «SHARE-Measuring the ageing process in Europe», *ZUMA-Nachrichten* 53, 2003, σελ. 96-113 (http://www.gesis.org/Publikationen/Zeitschriften/ZUMA_Nachrichten/documents/pdfs/53/10_share.pdf).

80. Borsch-Supan A., «Introduction», in: A. Borsch-Supan, A. Brugiavini, H. Jurges, J. Mackenbach, J. Siegrist and G. Weber (eds), *Health, Ageing and Retirement in Europe. First results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*, Mannheim Research Institute for the Economics of Aging, Mannheim, 2005.

81. *ISSP | International Social Survey Programme* (<http://www.issp.org/>).

82. *ISSP | International Social Survey Programme. A short Introduction to the ISSP* (http://www.gesis.org/en/data_service/issp/index.htm).

83. *Mission statement and goals of the World Values Survey Association. A non-profit Association seated in Stockholm, Sweden*, World Values Survey (<http://www.worldvaluessurvey.org/organization/constitution.pdf>).

84. *World Values Survey* (<http://www.icpsr.umich.edu>).

85. *European Values Survey* (<http://www.europeanvalues.nl/index2.htm>).

86. *ESDS International, European Values Survey* (<http://www.esds.ac.uk/International/access/evs.asp>).

87. *Introduction. Short Description. History. Where are we going?* (<http://www.lisproject.org/introduction/history.htm>).

88. *Luxembourg Employment Study* (<http://www.lisproject.org/lestedoc.htm>).

89. Marshall G.N., Burnam A., Koegel P., Sullivan G. and Bernadette B., «Objective life circumstances and life satisfaction: Results from the course of

homelessness study», *Journal of Health and Social Behavior* 37 (1), 1996, σελ. 44-58.

90. Eid M. and Diener E., «Global judgments of subjective well-being: Situational variability and long-term stability», *Social Indicators Research* 65, 2004, σελ. 245-277.

91. Shen S.M. and Lai Y.L., «Optimally scaled quality of life indicators», *Social Indicators Research* 44, 1998, σελ. 225-254.

92. Bramston P., Pretty G. and Chipuer H., «Unravelling subjective quality of life: An investigation of individual and community determinants», *Social Indicators Research* 59, 2002, σελ. 261-274.

93. Rogerson R.J., «Environmental and health-related quality of life: Conceptual and methodological similarities», *Social Science and Medicine* 41 (10), 1995, σελ. 1373-1382.

94. Bowling A. and Windsor J., «Towards the good life: A population survey of dimensions of quality of life», *Journal of Happiness Studies* 2, 2001, σελ. 55-81.

95. Noll, H., *Social indicators and social reporting: The international experience*, Final report Symposium on Measuring Well-Being and Social Indicators. Canadian Council on Social Development, 1996 (<http://www.ccsd.ca/noll1.htm>).

96. Bernhard J., Lowy A., Mathys N., Herrmann R. and Hurry C., «Health related quality of life: A changing construct?», *Quality of Life Research* 13, 2004, σελ. 1187-1197.

97. Κυριαζή Ν., *Η κοινωνιολογική έρευνα*, Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1998.

98. Diener E., «Assessing subjective well-being: Progress and opportunities», *Social Indicators Research* 31, 1994, σελ. 103-157.

99. Lepper H., «Use of other-reports to validate subjective well-being measures», *Social Indicators Research* 44, 1998, σελ. 367-379.

100. Schalock R., «The concept of quality of life: what we know and do not know», *Journal of Intellectual Disability Research* 48 (3), 2004, σελ. 203-216.

101. Beck W., Keizer, M., van der Maesen, L.J.G. and Phillips, D., *General paper on behalf of the first plenary meeting of the network «Indicators Social Quality»*, European Foundation on Social Quality, Amsterdam, 2001 (http://www.socialquality.nl/site/ima/General_Paper.pdf).

102. Veenhoven, R., «Happy life-expectance: A comprehensive measure of quality-of-life in nations», *Social Indicator Research* 39, 1996, σελ. 1-58.

103. Noll H., «Towards a European system of social indicators: A theoretical framework and system architecture», *Social Indicators Research* 58, 2002, σελ. 47-87.

104. Doraid M., «Analytical tools for human development», Human Development Report Office, United Nations Development Programme (UNDP), 1997 (<http://hdr.undp.org/statistics/indices/tools.cfm>).

105. Boelhouwer J., «Quality of life and living conditions in the Netherlands», *Social Indicators Research* 58, 2002, σελ. 115-140.

106. Van der Maesen L.J.G. and Kaiser M., *European network on indicators for social quality*, Working Paper «From theory to practice», European Foundation on Social Quality, Amsterdam, 2002 (http://www.socialquality.nl/site/ima/Working_Paper_1pdf).
107. Στεργίου Γ.Σ., «Ποιότητα ζωής και αντιυπερτασική θεραπεία. Πολύ συζήτηση, λίγη ουσία», *Ιατρική* 70 (2), σελ. 114-122.
108. Αργυριάδου Σ., Μελισσοπούλου Χ., Κρανιά Ε., Χαρίση Α., Παχούμη Χ., Λυγιδάκης Χ. και συν., «Ηλικιωμένοι και ποιότητα ζωής: Εκτίμηση καθημερινών δραστηριοτήτων και κοινωνικής κατάστασης σε άτομα με γνωστικές και συναισθηματικές διαταραχές», *Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας* 11 (2), 1999, σελ. 114-122.
109. Κατσάνος Κ.Χ. και Τσιάνος Ε.Β., «Βασικές αρχές μελέτης με ερωτηματολόγιο της ποιότητας ζωής των ασθενών με ιδιοπαθή φλεγμονώδη πάθηση του εντέρου», *Ιατρική* 76 (3), 1999, σελ. 238-247.
110. Βαλάσση-Αδάμ Ε., «Κλινική εκτίμηση της ποιότητας ζωής», *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (3), 2001, σελ. 216-217.
111. Κατσάνος Κ.Χ. και Τσιάνος Ε.Β., «Βασικές αρχές μελέτης με ερωτηματολόγιο της ποιότητας ζωής στην ηπατίτιδα C», *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (3), 2001, σελ. 272-278.
112. Μουζάς Γ.Α. και Πάλλης Α.Γ., «Η εκτίμηση της ποιότητας ζωής στις φλεγμονώδεις εντεροπάθειες, με ειδικά ερωτηματολόγια. Το παράδειγμα των χειρουργικών επεμβάσεων», *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (3), 2001, σελ. 267-271.
113. Pallis A.G., Vlachonikolis G. and Mouzas I.A., «Assessing health-related quality of life in patients with inflammatory bowel disease, in Crete, Greece», *BMC Gastroenterology* 2 (1), σελ. 1-8.
114. Πάλλης Α.Γ., Βλαχονικολής Ι.Γ., Μάντζαρης Γ., Λεοντίδης Χ., Γιανναδάκη Ε. και Μουζάς Ι.Α., «Μετάφραση και στάθμιση του Inflammatory Bowel Disease Questionnaire», *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (3), 2001, σελ. 297-302.
115. Σαρρής Μ. και Σούλης Σ., «Ποιότητα ζωής αιμοκαθαρόμενων και μεταμοσχευμένων νεφροπαθών. Μια κριτική προσέγγιση», *Ιατρική* 79 (2), 2001, σελ. 158-163.
116. Σαρρής Μ., Σούλης Σ. και Υφαντόπουλος Γ., «Η θεωρία της κοινωνικής παραγωγής λειτουργιών», *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (3), 2001, σελ. 230-238.
117. Υφαντόπουλος Γ., Πιερράκος Γ. και Ζανάκης Β., «Ποιότητα ζωής ασθενών με ηπατίτιδα C», *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (3), 2001, σελ. 267-271.
118. Υφαντόπουλος Γ. και Σαρρής Μ., «Σχετιζόμενη με την υγεία ποιότητα ζωής: Μεθοδολογία μέτρησης», *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 18, 2001, σελ. 218-229.
119. Υφαντόπουλος Γ. και Γείτονα Μ., «Μέτρηση της ποιότητας και χρησιμότητας στις υπηρεσίες υγείας», στο: Γ. Κυριόπουλος και Χ. Λιονής (επιμ.), *Η αναζήτηση της ποιότητας στην υγεία και τη φροντίδα υγείας*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2004.

120. Υφαντοπούλου J., «The social: Quality of life», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (2), 2001, σελ. 108-113.

121. Υφαντόπουλος Γ., «Η ελληνική απόδοση του EuroQol EQ-5D», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (2), 2001, σελ. 180-191.

122. Υφαντόπουλος Γ., «Αξιολόγηση και μέτρηση της ποιότητας ζωής στην Ελλάδα με τη μέθοδο του EQ-15D», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (3), 2001, σελ. 279-287.

123. Υφαντόπουλος Γ., «Η ποιότητα ζωής και τα ποιοτικώς σταθμισμένα έτη επιβίωσης ως παράμετροι μέτρησης της υγείας», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 18 (2), 2001, σελ. 114-130.

124. Μερκούρης Α., Διακομοπούλου Ε., Πιστόλας Δ., Παπαγιαννάκη Β., Αργυρίου Μ., Αποστολάκης Ε. και συν., «Ποιότητα ζωής μετά από αορτοστεφανιαία παράκαμψη: Πιλοτική μελέτη», *Νοσηλευτική* 41 (3), 2002, σελ. 337-349.

125. Schalock R.L., Brown I., Brown R., Cummins R.A., Felce D., Matikka L., Keith K.D. and Parmenter T., «Conceptualization, measurement, and application of quality of life for persons with intellectual disabilities: Report of an international panel of experts», *Mental Retardation* 40 (6), 2002, σελ. 457-470.

126. Schuessler K.F. and Fisher G.A., «Quality of life research and sociology», *Annual Review of Sociology* 11, 1985, σελ. 129-149.

127. Lawton M.P., Winter L., Kleban M.H. and Ruckdeschel K., «Affect and Quality of Life: Objective and Subjective», *Journal of Aging and Health* 11 (2), 1999, σελ. 169-198.

